

Здраво да сте
Hi Neighbour

IZVJEŠTAJ O NASILJU NAD DJECOM U BIH

Rezultati monitoringa

O stanju nasilja nad djecom
i resursima na nivou lokalnih zajednica u BiH

nevladinih organizacija

Projekat finansira Evropska unija

Zaštita djece od nasilja i promocija inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju u zemljama zapadnog Balkana i Turskoj

unicef

za svako dijete

Projekat finansira Evropska unija

Zaštita djece od nasilja i promocija socijalne inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj

unicef
za svako dijete

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključivo odgovornost autora i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovište Evropske unije.

Sadržaj publikacije, stavovi i mišljenja su odgovornost autora i ne odražava stavove ili mišljenja UNICEF-a.

UNICEF u Bosni i Hercegovini je jedan od recipijenata EU sredstava za implementaciju projekta "Zaštita djece od nasilja i promocija socijalne inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj". Cilj regionalog djelovanja je promocija poštivanja ljudskih prava i stvaranje učinkovitijih i inkluzivnijih javnih službi u vezi sa ranjivim skupinama (djeca žrtve nasilja i djeca sa poteškoćama u razvoju), putem osniživanja civilnog društva i promocijom saradnje u regiji

Implementacija

Здрово да сте
Hi Neighbour

Impresum

Izveštaj o nasilju nad djecom u BiH
Rezultati monitoringa nevladinih organizacija o stanju nasilja nad djecom
i resursima na nivou lokalnih zajednica u BiH

Izdavač
Udruženje građana „Zdravo da ste“

Analiza lokalnih izvještaja o stanju nasilja nad djecom
Nada Uletilović

Lektor
Igor Simanović

Dizajn
Nino Ninković

Štampa
„Marko's“, Banja Luka

Banja Luka, 2018.godine

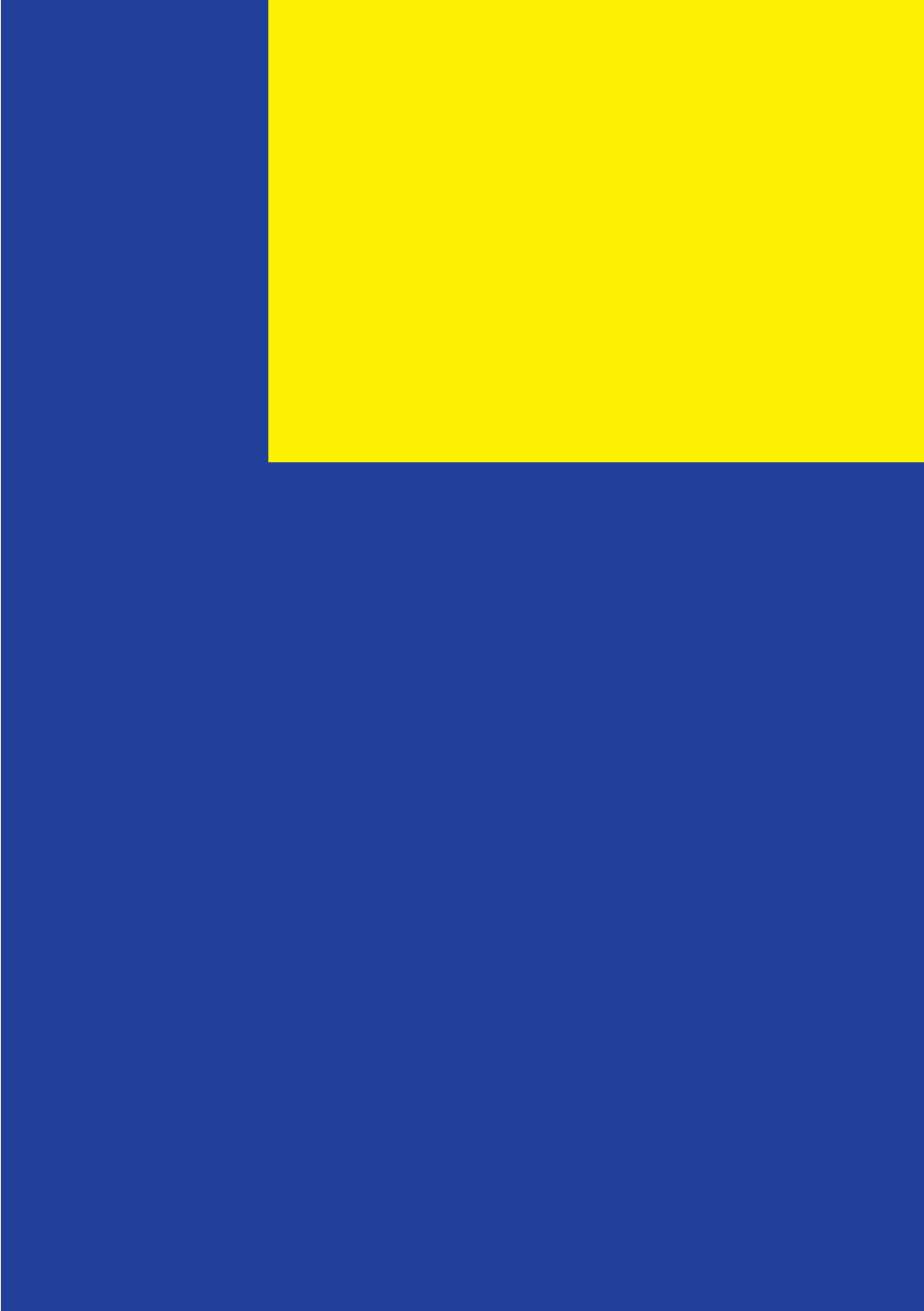
IZVJEŠTAJ O NASILJU NAD DJECOM U BIH

REZULTATI MONITORINGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA

o stanju nasilja nad djecom i
resursima na nivou lokalnih
zajednica u BiH

SADRŽAJ

UVOD	6
METODOLOGIJA	8
O ORGANIZACIJAMA	11
O KAPACITETIMA U LOKALNIM ZAJEDNICAMA	14
O NASILJU	18
STANJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA	20
1. Obrazovanje	20
2. Socijalna zaštita	29
3. Zdravstvena zaštita	37
4. Posebne mjere zaštite	43
Zaštita od mina	43
Zaštita od seksualnog iskorištavanja	44
Zaštita djece od otmice i trgovine	51
Zaštita od mučenja ili drugih okrutnih ili ponižavajućih postupaka i kazni, od nezakonitog ili proizvoljnog hapšenja i lišavanja slobode	52
Maloljetnički pritvor	53
Broj alternativnih mjera	53

UVOD

Od 2011. godine, UNICEF i EU rade zajedno sa zemljama koje su trenutno u procesu pridruživanja EU, kao što su Albanija, Bosna i Hercegovina, Srbija i Turska, na polju zaštite djece od nasilja. Ovo partnerstvo je 2016. godine prošireno i uključilo je Kosovo, Crnu Goru i Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju. Od tada Evropska unija i UNICEF implementiraju projekat koji ima za cilj zaštitu djece od nasilja i bolje uključivanje djece sa teškoćama u razvoju u društvo. Ovom partnerstvu se priključio i Evropski forum osoba sa invaliditetom (EDF).

U projektu pod nazivom „Zaštita djece od nasilja i promocija inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj“, UNICEF je u BiH angažovao mnoge lokalne partnere: Udruženje „Zdravo da ste“, Udruženje „Genesis“, Udruženje „EMMAUS“, Udruženje „Biro za ljudska prava“, World Vision BiH, Udruženje „Centar za promociju civilnog društva“ i Udruženje „Duga“.

Udruženje „Zdravo da ste“ u projektu učestvuje sa aktivnostima usmjerenim na kreiranje mehanizama i alata za nezavisni monitoring i izvještavanje o nasilju nad djecom i socijalnu inkluziju djece sa poteškoćama u razvoju od strane NVO, posebno usmjerenim na jačanje kapaciteta organizacija članica mreže „NEVAC“¹.

Projektne aktivnosti su se odvijale u nekoliko faza. Prva faza odnosila se na formiranje ekspertske radne grupe koja je imala zadatak da kreira set indikatora pogodnih za sveobuhvatan monitoring stanja nasilja nad djecom u lokalnoj zajednici, zajedno sa instrumentima za prikupljanje podataka.

Dok je trajao proces izrade indikatora i instrumenata, unutar mreže NEVAC objavljen je poziv za izražavanje interesa za učešće u projektu, za sve članice mreže. Poziv je objavljen u januaru 2017. godine i na poziv se javilo jedanaest organizacija članica mreže. Kako je projektnim planom predviđeno da u projektu učestvuje deset organizacija, učinjene su određene prilagodbe i svih jedanaest zainteresovanih organizacija je uključeno u dalji proces.

1) Mreža NEVAC formirana je 2013. godine u okviru Unicef-ovog programa „Zaštita djece od nasilja u Jugoistočnoj Evropi“, a u želji da preuzmu odgovornost za utvrđivanje potreba i interesa djece i kreiranja javnih politika usmjerenih ka njihovoj realizaciji u cilju evidentiranja i eliminacije nasilja nad djecom u BiH. U maju 2017. godine imala je 32 članice.

Nakon odabira organizacija, i nakon završetka rada ekspertne grupe, organizovan je edukativni trening za po dva člana iz svake uključene organizacije. Trening je održan u Banjoj Luci, u martu 2017. godine. Program treninga obuhvatio je predstavljanje definisanih indikatora, zajedno sa instrumentima za prikupljanje podataka, izradu plana rada sa dinamikom za izvještavanje, radionicu o etičkim principima u radu i istraživanjima sa djecom, te radionicu o korištenju intervjua i fokus grupe, kao istraživačkih instrumenata.

Nakon završene edukacije, uključene organizacije imale su pet mjeseci na raspolaganju da prikupe sve podatke iz lokalne zajednice, po ustanovljenim indikatorima. Tokom ovog perioda, organizacija „Zdravo da ste“ pratila je dinamiku prikupljanja podataka i pružala savjetodavnu pomoć. Po završetku procesa za prikupljanje podataka, nakon avgusta mjeseca 2017. godine, organizacije su izradile lokalne izvještaje o stanju nasilja nad djecom. Svaki lokalni izvještaj imao je i lokalnu prezentaciju rezultata sa diskusijom u kojoj su učestvovali akteri koji imaju uticaja na stanje prava djeteta u lokalnoj zajednici, a posebno na zaštitu djece od nasilja.

METODOLOGIJA

Osnova za monitoring bili su indikatori za praćenje stanja nasilja nad djecom, koji su grupisani u nekoliko tematskih oblasti: obrazovanje, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita i posebne mjere zaštite. Za izradu indikatora korišteni su: Indikatori za monitoring primjene Konvencije o pravima djeteta (revidirani i prilagođeni za BiH kontekst), indikatori za monitoring Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, i Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH za period od 2012. do 2015. godine.

Posebna pažnja bila je posvećena prikupljanju dječijeg mišljenja i iskustva i mišljenja profesionalaca koji rade sa djecom. Kroz posebno dizajnirane fokus grupe, od same djece je dobijena njihova vlastita perspektiva o stanju nasilja nad djecom, kao i njihova perspektiva i iskustvo o sistemima podrške koji im stoje na raspolaganju u njihovim lokalnim zajednicama.

Kako se svi zakoni, koji regulišu ovu oblast donose na entitetskim nivoima, na nivou Brčko distrikta i nivou kantona, ove analize se nisu bavile zakonskim rješenjima i njihovom usklađenošću sa međunarodnim dokumentima koje je Bosna i Hercegovina usvojila. Imajući u vidu specifičnost fenomena nasilja nad djecom i važnost odgovora na ove probleme upravo na lokalnom nivou, kojim se garantuje dostupnost i efikasnost usluga koje štite djecu od nasilja i posljedica nasilja, proces monitoringa i prikupljanja podataka bio je usmjeren i na zajednice u kojima djeca žive i u kojima im se treba osigurati zaštita

Lokalni izvještaji su analizirani i njihovi rezultati su kompilirani u ovom objedinjenom izvještaju, koji daje pregled stanja u svih jedanaest zajednica. Kako su izvještaji iz lokalnih zajednica neujednačeni, u nekima nisu pokriveno čitave grupe indikatora, tako će i u objedinjenom izvještaju izostati podaci za neke lokalne zajednice. U procesu prikupljanja podataka u određenim oblastima, organizovane su fokus grupe, kako bi se dobili podaci od djece i profesionalaca o pojavama nasilja i mjerama koje se provode na njegovom suzbijanju. Nažalost, lokalni izvještaji sadrže jako malo autentičnih izjava učesnika fokus grupa, koje smo mogli koristiti u ovom izvještaju. Većina organizacija koje su učestvovala u ovom procesu, nije imala nikakvog ranijeg iskustva u monitoringu, a jedna edukacija svakako nije bila dovoljna da se u potpunosti razviju njihovi kapaciteti za ove aktivnosti.

U procesu monitoringa nasilja nad djecom su direktno učestvovala 22 osobe iz 11 udruženja članica mreže NEVAC. Podaci su se prikupljali za period od prethodne četiri godine. U svojim aktivnostima, oni su uključili sljedeće direktne učesnike iz lokalnih zajednica:

Tabela 1. Pregled učesnika

LOKACIJA		FOKUS GRUPE		Odrasli – institucije / intervjui i upiti	Djeca sa posebnim potrebama
		Djeca	Odrasli		
1	Drvar	5m 7ž	6m 6ž	12	
2	Ključ	10m 6ž	3m 7ž	19	
3	Sarajevo	8m 8ž		27	
4	Trebinje	5m 1ž	2m 1ž	11	
5	Višegrad	20 učenika	16 odraslih	12	
6	Brcko	7m 9ž	5 m 7ž	26	
7	Livno	3m i 3ž		6	
8	Tuzla	6 djece		7	6
9	Srebrenica	24 djece	18 roditelja djece sa PP	15	5
10	Doboj	34 djece	11m 12ž	11	5
11	Prijedor	15m 26ž	6 direktora oš, 12 roditelja	21	

Pored fokus grupa, intervjuja, analize dobijenih podataka iz upitnika, urađene su brojne analize raspoloživih izvještaja, kako statističkih, tako i izvještaja određenih institucija i ustanova. U većini slučajeva, naši saradnici su nailazili na spremnost profesionalaca da daju podatke, ali je bilo slučajeva otpora. Zabrinjavajuće je da škole u nekim sredinama nisu pokazale zainteresovanost za saradnju na prikupljanju podataka. Takav stav je bio izražen naročito u Doboju i Prijedoru. Rukovodstva škola su pokazala zatvorenost za sve inicijative koje ne dolaze od nadležnih ministarstava ili pedagoških zavoda. U Prijedoru je sekretar jedne srednje škole u telefonskom razgovoru naveo:

„Škole sa vanjskim svijetom komuniciraju nakon pribavljenog mišljenja i saglasnosti od Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, tako da nemaju obavezu učešća u monitoringu“.

U ovom gradu bilo je otežano prikupljanje podataka i od drugih ustanova zbog krutosti, formalizma i nerazumijevanja procesa monitoringa, te ličnih negativnih stavova pojedinaca na rukovodećim mjestima. Sve ovo indirektno ukazuje kakav stav imaju zaposleni u vladinom sektoru, ne samo prema civilnom društvu, već i prema problemima nasilja nad djecom.

Jedna od teškoća sa kojom su se susreli saradnici na terenu je bila i dugo čekanje na popunjavanje upitnika. U Sarajevu su podatke od jedne ustanove čekali 45 dana. Neke od ustanova su ignorisale upućene molbe da se popune upitnici sa podacima. To potvrđuje primjer iz tuzlanskog Doma zdravlja i Kliničkog centra. Nepotpuni podaci, što se prvenstveno ogledalo kroz činjenicu da podaci o djeci nisu razvrstani po polu, uzrastu i nekim drugim važnim parametrima, otežavali su rad monitoring timova prilikom analize podataka.

Ipak, većina ustanova i pojedinaca koji su u lokalnim zajednicama kontaktirani oko prikupljanja podataka o nasilju nad djecom, bili su spremni da izdvoje svoje vrijeme za dostavljanje podataka ili za iznošenje vlastitih stavova o pojedinim pitanjima vezanim za nasilje nad djecom. Navodi iz intervjuja i fokus grupa, koji su uključeni u tekst, izabrani su da ilustruju iskustvo ili neki poseban aspekt o kojem se govori, pa ih tako i trebamo čitati. Na primjer, ponekad mogu upućivati na pogrešnu činjenicu ali su navedeni da ilustruju kako profesionalci nemaju dovoljno znanja, koje bi morali imati, obzirom na funkciju koju obavljaju. U procesu monitoringa učestvovala su i djeca kroz fokus grupe, a podaci koji su dobijeni, osvjetljavaju problem nasilja koje doživljavaju i nedostatak programa za prevenciju, zaštitu i rehabilitaciju žrtava nasilja u lokalnim zajednicama.

Svima se najsrdačnije zahvaljujemo jer ove analize ne bi bilo bez njihovog iskrenog učešća.

O ORGANIZACIJAMA

1. Brčko

Omladinski centar „Vermont“ osnovan je 1993. godine sa ciljem da obogati kulturni, obrazovni i ekonomski aspekt života mladih u Brčko distriktu BiH, te odgovori na rastuće potrebe mladih za konstruktivnim i kreativnim sadržajima.

Ciljevi centra su:

- Zaštita i promocija prava djece i mladih,
- Poboljšanje socijalnog i ekonomskog položaja mladih kroz edukaciju i zapošljavanje,
- Umrežavanje nevladinih organizacija i jačanje njihovih kapaciteta,
- Prevencija u oblasti zdravstva i ekologije,
- Borba protiv korupcije,
- Organizacija sportskih i kulturnih manifestacija,
- Konstruktivno osmišljavanje slobodnog vremena mladih.

2. Livno

Klub „La Vie“ je nevladina organizacija koja okuplja stručnjake raznih pomažućih struka (psihologija, socijalni rad, pedagogija itd.) u cilju unapređenja mentalnog zdravlja i kvalitete života svih stanovnika lokalne zajednice.

3. Prijedor

„Demokratija Organizovanje Napredak“ DON

Udruženje građana „DON“ je nevladino, nestranačko, neprofitno humanitarno udruženje, formirano sredinom 1998. godine.

Glavni ciljevi i strategije za ostvarenje tih ciljeva, prema statutu, su:

- Rad na jačanju civilnog društva,
- Rad na humanitarnim, volonterskim i edukativnim ciljevima,
- Rad na ekonomskom osnaživanju građana,
- Rad na građenju zajednica,
- Rad na zaštiti potrošača,
- Rad na praćenju izbornog procesa.

4. Sarajevo

Fondaciju za pomoć žrtvama rata „Krila nade“ od 2004. godine radi kao domaća organizacija. U okviru Fondacije radi Centar za psihoterapiju i edukaciju, savjetovalište otvorenog tipa za sve osobe koje iskažu potrebu

za podrškom u sferi psiho-socijalnog funkcionisanja. Centar pruža sljedeće usluge: psihološka procjena, individualna psihoterapija – individualni rad sa klijentima, psihoedukativne tematske grupe (za adolescente, žene, nezaposlene), edukativne kreativne radionice, podrška u učenju, pomoć pri odabiru zanimanja i aktivnom traženju posla, saradnja sa drugim organizacijama i pojedincima koji pružaju istu ili srodnu vrstu pomoći ranjivim kategorijama.

5. Trebinje

„**Oaza**” je nevladina organizacija, osnovana 1999.godine.

„Oaza” doprinosi razvoju civilnog društva kroz partnerstvo sa vlastima, institucijama, privatnim i neprofitnim sektorom, podstičući unapređenje položaja i kvaliteta života građana, provodeći aktivnosti iz oblasti javnog zagovaranja, obrazovanja, zdravstva, ekonomskog jačanja grupa i pojedinaca, psihosocijalnog rada, zaštite potrošača, jačanja ekološke svijesti i promocije suživota.

6. Višegrad

Udruženje žena „**MOST**” osnovano je 1998. godine. Od samog početka Udruženje radi na uspostavljanju mira i pomirenja u Bosni i Hercegovini. Od 2000. godine „Most” je postao centar za žene u istočnom dijelu zemlje kao jedina organizacija koja kroz aktivnosti pruža podršku ženama i djeci u ostvarenju njihovih prava.

7. Srebrenica

Udruženje roditelja hendikepirane djece i omladine „**LEPTIR**” je nevladina, humanitarna, nestranačka, neprofitna, multietnička organizacija osnovana 2001. godine. Cilj udruženja je obezbjeđivanje kompletne rehabilitacije djece i omladine sa smetnjama u razvoju svih vrsta i stepena ometenosti. Svoje ciljeve udruženje ostvaruje kroz realizaciju konkretnih projektnih aktivnosti edukativnog, humanitarnog karaktera, pružanje medicinske, pravne, socijalne i druge podrške porodicama koje imaju djecu sa smetnjama u razvoju, u saradnji sa donatorima, opštinskim vlastima, samofinansiranjem, članstvom i umrežavanjem sa drugim organizacijama na području čitave zemlje. U udruženju se pružaju usluge ekonomskog osnaživanja korisnika, psihosocijalne podrške, edukacije, podrške inkluzivnom obrazovanju, dječijim ljudskim pravima, borbi protiv nasilja i lobiranju za izmjene i dopune zakona u cilju kvalitetnijeg života korisnika. Udruženje ima Centar za dnevni boravak u kojem se pružaju usluge dnevnog zbrinjavanja za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju sa područja opština Srebrenica, Bratunac, Milići, Vlasenica i Šekovići.

8. Doboj

Udruženje „**ToPeeR**” osnovano je 2002. godine. „ToPeeR” u svom radu njeguje participativan pristup razvoja uz učešće zajednice.

Misija organizacije je da podstiče i osnažuje građane, organizacije, mjesne zajednice i institucije da koriste dostupne potencijale i aktivnim učešćem i organizovanjem preuzmu odgovornost za društveni razvoj zajednica

9. Drvar

Udruženje građanki „**Lasta**” je nevladina organizacija osnovana na inicijativu žena povratnica, marta 1999. godine u Drvaru. Lasta je vanstranačka nevladina organizacija koja kroz informisanje, obrazovanje, druženja, te raznolike projekte, radi na poboljšanju života i suživota u Drvaru, te na podsticanju građana da, koristeći svoja prava, aktivno sudjeluju u izgradnji humanog, politički stabilnog i demokratski uređenog života, kako u Drvaru, tako i u cijeloj Bosni i Hercegovini.

10. Tuzla

Udruženje građana oštećenog vida osnovano 1999. godine. Okuplja 300 članova različite dobi sa područja Tuzle, Kalesije, Srebrenika, Gradačca, Sapne, Teočaka i Čelića. Jedno od područja rada udruženja je podrška djeci i mladima sa oštećenjem vida, koja se ogleda u prilagođavanju literature, nabavci pomagala, opismenjavanju na Brajevom pismu, obuci za rad na kompjuteru, održavanju edukativnih radionica i drugo.

11. Ključ

Udruženje „**Ključ budućnosti**” osnovano 2002. Godine. To je neprofitna, nevladina i građanska organizacija, koja umrežavanjem sa drugim nevladinim organizacijama na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i šire, partnerstvom sa vladinim i nevladinim sektorom, kroz ekonomsko osnaživanje, edukaciju ,informisanje i podizanje svijesti građana, razvija i unapređuje uslove života u lokalnoj zajednici i regiji.

O KAPACITETIMA U LOKALNIM ZAJEDNICAMA

Brčko distrikt je uspostavljen odlukom Međunarodnog arbitražnog suda u martu 2000. godine. Prostire se na površini od 493 kvadratna kilometra posavske doline, koja seže od rijeke Save do obronaka planine Majevice. U blizini je tromeđe država; Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, te na osnovu toga, važi za stratešku raskrnicu u mnogim pogledima. Prema posljednjim procjenama u distriktu Brčko živi od 95.000 do 100.000 stanovnika, a od toga oko 50.000 u gradu Brčko.

Obrazovni proces se realizuje u 15 osnovnih škola, 4 srednje i nekoliko fakulteta državnog i privatnog karaktera. Distrikt ima i svoj javni medij - Radio Brčko, a u perspektivi je i njegovo proširenje na pisani i TV segment. Takođe, funkcionise i nekoliko privatnih medija.

Institucije koje se bave problemima prava djeteta i nasilja nad djecom u Brčkom su: Odjeljenje za obrazovanje, Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, tužilaštvo, Osnovni i Apelacioni sud i policija. Istim problemima bave se i nevladine organizacije: Omladinski centar „Vermont“, Resursni centar, Svitac, Asocijacija mladih, UPOPP „Svitac“, Udruženja roditelja „Okrugli sto“.

Grad Doboј pokriva područje od 653 km² i teritorijalno je podijeljen na 67 mjesnih zajednica. Relevantne institucije koje su u funkciji zaštite, rasta i razvoja djece su Centar za socijalni rad, policija, Osnovni i Okružni sud, Odjeljenje za maloljetnike u Okružnom tužilaštvu. U oblasti obrazovanja radi 10 osnovnih škola, od kojih je jedna Muzička, zatim 6 srednjih škola i jedan univerzitet, jedan fakultet i dvije visoke škole.

Od servisa postoji fondacija Dnevni centar za djecu sa posebnim potrebama i Prijateljska kuća „Suncokret“ za djecu iz disfunkcionalnih porodica, koja su u riziku odvajanja od porodice.

Značajan resurs su i nevladine organizacije:

Udruženje roditelja za djecu sa posebnim potrebama, Udruženje „Budućnost 4+“ (porodice sa četvoro i više djece) i „ToPeer“.

Grad je donio Akcioni plan za prevenciju maloljetničkog prestupništva i promociju alternativnih mjera.

Livno je opština u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Najznačajniji je grad u Hercegbosanskoj županiji, čije je kulturno i privredno središte. Obrazovanje u Livnu se ostvaruje kroz dvije osnovne škole i 25 područnih odjeljenja, tri srednje škole i osnovnu glazbenu školu.

Na području Livna djeluje nekoliko nevladinih organizacija: CGS Livno, Vijeće mladih Livno, Udruga paraplegičara i oboljelih od dječije paralize, Klub „La Vie“.

Novi Grad Sarajevo

Opština Novi Grad Sarajevo je najmlađa i najveća opština Grada Sarajeva, formirana 1978. godine. Danas, opština Novi Grad Sarajevo ima karakter moderne lokalne samouprave i epitet povoljnog ambijenta za život i poslovanje. Na području novogradske opštine u funkciji je osam vrtića koji rade u okviru JU „Djeca Sarajeva“.

Pored toga u gradu postoji i predškolska ustanova u sastavu SOS Društveni centar „Hermann Gmeiner“, kao i privatna predškolska ustanova „Bilingual nursery school“ u naselju Buća Potok. Na području opštine Novi Grad Sarajevo ukupno je u funkciji 14 objekata za predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Na području novogradske opštine radi 14 osnovnih škola, tri srednje škole i Centar za slijepu i slabovidnu djecu i omladinu u Nedžarićima. Pored obrazovnih institucija za razvoj i zaštitu djece značajne su ustanove Centar za socijalni rad, domovi zdravlja i centri za mentalno zdravlje.

Najznačajnije nevladine organizacije sa područja Kantona Sarajevo koje rade sa djecom, pored Fondacije za pomoć žrtvama rata „Krila nade“ su: UG „Budimo aktivni“ Sarajevo, UG „Fondacija lokalne demokratije“ Sarajevo, Centar za obrazovne inicijative Step by Step, Udruženje „Društvo ujedinjenih građanskih akcija“ - DUGA, Udruženje „Obrazovanje gradi BiH“, SOS Kinderdorf International, Život sa Down sindromom, Udruženje humanitarna organizacija za zaštitu i ostvarivanje prava djeteta „Naša djeca“, Udruženje za psihosocijalnu promociju i pozitivnu afirmaciju humanih vrijednosti „Momentum“, Udruženje za podršku i edukaciju „Mostovi“, Udruženje za podršku djeci s teškoćama sluha i govora „Eho“, Udruženje porodica djece i osoba s poteškoćama u razvoju „Dajte nam šansu“, Predstavništvo strane humanitarne organizacije „Hope and Homes for children“, SOS „Dječija sela Bosna i Hercegovina“, UG „Dječiji Pokret za Mir, Ljubav, Prijateljstvo – Djeca Sarajeva“, Udruženje „Dječiji i omladinski centar DIO SRCA“ Sarajevo, Udruženje budimo aktivni, Udruženje humanitarna organizacija „ALTIUS“, Udruženje Roma „Naša Mladost“, Udruženje za prevenciju ovisnosti - NARKO NE.

Ključ je smješten na samom jugoistoku Unsko-sanskog kantona. Institucije koje su relevantne za rješavanje problema nasilja nad djecom su: dječiji vrtić „Ljiljan“, osnovna škola sa četiri područna odjeljenja, srednja mješovita škola, Centar za socijalni rad, Dom zdravlja u okviru kojeg radi i Centar za mentalno zdravlje, Socijalno-pedagoška životna zajednica Bihać sa ispostavom u Ključu, koja u svom sastavu ima savjetovalište za djecu i mlade i dvije kuće za djecu bez roditeljskog staranja, Centar za kulturu, Radio Ključ, Policijska stanica, Opštinski sud Sanski Most – odjeljenje Ključ, Kantonalni zavod za besplatnu pravnu pomoć – Bihać (terenski službenik dva puta mjesečno dolazi u Ključ). U okviru opštine Ključ dva tijela su važna za položaj i zaštitu djece, a to su Služba za društvene djelatnosti i Odjeljenje civilne zaštite. U gradu su aktivne nevladine organizacije: Vijeće mladih općine Ključ, Udruženje žena „Ključki biseri“, Crveni križ općine Ključ, HO Merhamet i „Ključ Budućnosti“.

Trebinje je centar istočnohercegovačke regije, smješten je u dolini rijeke Trebišnjice, ispod planine Leotar. Na području opštine postoji 18 mjesnih zajednica. Tokom poslednje decenije Trebinje je postalo ekonomski, zdravstveni, kulturni, obrazovni, sportski i duhovni centar istočne Hercegovine. U gradu postoje mnoge obrazovne ustanove, škole, fakulteti, muzeji, legati, galerije, likovne kolonije, amaterska pozorišta, kulturno-umjetnička društva, a održavaju se i mnogobrojne kulturne manifestacije. U Trebinju djeluju tri visokoškolske ustanove: Akademija likovnih umjetnosti, Fakultet za proizvodnju i menadžment i Viša škola za turizam i hotelijerstvo. Relevantne institucije, koje su na raspolaganju djeci i uključene na bilo koji način u rješavanje problema nasilja nad djecom, su obrazovne ustanove, i to dvije predškolske ustanove, Dječji vrtić „Naša radost“ (zvanične ustanove, jer postoje i tzv. igraonice u privatnom vlasništvu koje omogućavaju cjelodnevni boravak djece uz nadzor vaspitača), tri osnovne škole, tri srednjoškolske ustanove: Gimnazija „JovanDučić“, Tehnička škola i Centar srednjih škola, Centar za socijalni rad, Dom zdravlja, Opšta bolnica, pravosuđe i tužilaštvo i policija.

Od udruženja građana aktivni su „OAZA“, Ženski Centar i Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama „Sunce nam je zajedničko“.

Višegrad je smješten u istočnom dijelu Republike Srpske, u gornjem slivu rijeke Drine, leži na obalama rijeka Drine i Rzava. Procjenjuje se da danas opština Višegrad ima 13 500 stanovnika. Opština ima 2 067 djece

i mladih, starosne dobi od 0 do 18 godina. Ustanove za djecu su vrtić, osnovna škola, srednja škola, Centar za socijalni rad, Zavod za zaštitu ženske djece i omladine, Dom zdravlja, policija, Osnovni sud, Dom kulture i sportski klubovi, Crveni krst i nevladine organizacije.

Tuzla se nalazi u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, na obroncima planine Majevice, na prosječnoj nadmorskoj visini od 239 metara.

Tuzla je univerzitetski i turistički grad poznat po Panonskim jezerima koja se nalaze u centru grada. Većina industrijskih preduzeća po kojima je Tuzla ranije bila prepoznatljiva je ugašena.

Djeci su na raspolaganju sljedeće institucije uključene u rješavanje problema nasilja nada djecom: 10 vrtića u okviru javne ustanove „Naše dijete“, jedan privatni vrtića, 23 osnovne škole, 15 srednjih škola, Centar za socijalni rad, Policijska uprava i Opštinski sud. Sa djecom i mladima rade sljedeće nevladine organizacije: Udruženje „Zemlja djece“, Fondacija tuzlanske zajednice, Udruženje građana oštećenog vida Tuzla, „Koraci nade“, Udruženje „Mladi Tuzle“, Tuzlanski tinejdžerski centar „Telex“, Udruženje „IPAK - Mladost gradi budućnost“ i Udruženje „Kuća plamena mira“.

Srebrenica nalazi se u istočnom dijelu Republike Srpske. Prema preliminarnim podacima popisa stanovništva 2013. godine, u opštini Srebrenica ukupno je popisano 15.242 lica.

Na području opštine Srebrenica djeluje nekoliko ustanova nadležnih za pružanje direktnih usluga porodicama sa djecom, a to su: dječji vrtić, dvije osnovne škole, jedna srednja škola, Centar za socijalni rad, policija i Dom zdravlja i nekoliko nevladinih organizacije koje rade sa djecom i mladim: „EMMAUS“, „Sara“ i Udruženje roditelja hendikepirane djece i omladine „Leptir“.

O NASILJU

Nasilje nad djecom je sve prisutniji problem u Bosni i Hercegovini. Nas je u ovom radu prvenstveno interesovalo: šta djeca misle o fenomenu nasilja, stavovi profesionalaca i roditelja o nasilju nad djecom, te programi za edukaciju, servisi namijenjeni djeci žrtvama nasilja i mjere koje se na lokalnom nivou poduzimaju na suzbijanju nasilja. Analize u jedanaest lokalnih zajednica pokazuju, kao i neke druge analize rađene u ovoj oblasti, da je nasilje nad djecom i među djecom u porastu, da su oblici nasilja sve teži, da ni djeca, ni profesionalci, ni roditelji nisu upoznati sa svim vrstama nasilja i da je tolerantan stav prema nasilju nad djecom još uvijek obojen našom tradicijom i kulturom.

Što se tiče zakonske osnove za borbu protiv nasilja nad djecom i među djecom, Bosna i Hercegovina je potpisnica svih međunarodnih i regionalnih standarda koji se odnose na pitanje nasilja nad djecom. Na nacionalnom nivou, zbog fragmentirane strukture vlasti u zemlji i nedostatka jedinstvenog zakona o djeci koji bi se primjenjivao u čitavoj zemlji, pitanje nasilja nad djecom je regulisano različitim zakonima, podzakonskim aktima i odlukama na različitim nivoima vlasti. Relevantni zakoni su krivični zakoni, porodični zakoni, zakoni o zaštiti od nasilja u porodici, zakoni o dječijoj zaštiti i zakoni o socijalnoj zaštiti na nivou entiteta - Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske i Brčko Distrikta.² Zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju, koji su doneseni na nivou entiteta i Brčko distrikta, takođe predstavljaju pravnu osnovu za zaštitu djece od nasilja.

Na nivou Bosne i Hercegovine ne postoji aktuelna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom. Strateški dokument na nivou države koji se bavi dječjim pravima je Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2015 -2018. godine koji se bavi, između ostalog, i pitanjima nasilja nad djecom. Zlostavljanje i zanemarivanje je obrađeno kroz devet mjera, a seksualno iskorištavanje i zlostavljanje kroz dvije mjere ovog strateškog dokumenta.

---

2) Pravna analiza nasilja -Analiza porodičnih zakona i politika vezano za nasilje nad djecom, autor: Lejla Hadžimešić.

Izvještaj je pripremljen za UNICEF i Mrežu za eliminaciju nasilja nad djecom Bosni i Hercegovini, podržanim od strane EU IPA II regionalnog projekta „Zaštitimo djecu od nasilja i promocija socijalne inkluzije djece sa teškoćama u razvoju“

Što se tiče mehanizama za postupanje u slučaju nasilja nad djecom Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine donijelo je *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*, koje su urađene sa ciljem da daju smislene smjernice za postupanje nadležnim institucijama i osobama u slučajevima nasilja nad djecom, odnosno daju jasne preporuke za rano prepoznavanje slučajeva nasilja kojem su izložena djeca.

U Republici Srpskoj 2012. godine, četiri ministarstva: Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvo porodice, omladine i sporta, Ministarstvo prosvjete i kulture i Ministarstvo unutrašnjih poslova potpisali su *Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj*.

Osnovna svrha Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece je unapređenje socijalne brige o djeci, njihova zaštita i obezbjeđenje potrebne pomoći u svim slučajevima izloženosti djeteta nekom od oblika nasilja ili zlostavljanja na način koji pruža adekvatnu i blagovremenu reakciju nadležnih institucija i službi.

Pored ovog, 2008. godine donesen je i *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske*, potpisan od strane Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite i Ministarstva unutrašnjih poslova. Ovim protokolom se uređuje definicija nasilja, odgovornosti nadležnih ustanova i načini, metode i sadržaj saradnje među ustanovama.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, na nivou kantona, doneseni su protokoli koji regulišu ovu oblast, a što će biti pomenuto u izvještajima iz lokalnih zajednica.

U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena baza podataka o djeci žrtvama nasilja ni o izvršiocima nasilja. Na nivou entiteta i kantona prikupljaju se podaci unutar nadležnih ministarstava, policije, centara za socijalni rad, sudova ali nedostaju objedinjene baze podataka i studiozne analize tih podataka. Pored toga, veoma su oskudni programi za djecu koji preveniraju nasilje, skromni servisi za podršku djeci žrtvama nasilja, a sredstva koja se izdvajaju za ove potrebne nedostatna. Više podataka o kapacitetima za prikupljanje podataka može se naći u analizi „Nasilje nad djecom-pregled dostupnih podataka u Bosni i Hercegovini”³.

---

3) Analiza je pripremljena 2017.godine, u okviru projekta „Zaštita djecu od nasilja i promocija socijalne inkluzije djece sa teškoćama u razvoju”, koji implementira UNICEF sa partnerima u BiH, autora Danijela Hopića

STANJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA

1. OBRAZOVANJE

Indikatori za monitoring nasilja nad djecom u obrazovno-vaspitnom sistemu se odnose na postojanje dokumenata kojim se izričito zabranjuje fizičko nasilje nad djecom, postojanje smjernica za postupanje u slučajevima nasilja, postojanje politika zaštite djece u institucijama. Grupa indikatora se odnosi i na praksu donošenja internih pravila ponašanja i stepen participacije djece u njihovom donošenju, na preventivne programe za vršnjačko nasilje, na edukativne programe za zdrave stilove života. Na kraju su indikatori koji se odnose na edukativne kampanje za odgovorno roditeljstvo i indikatori kojima se treba utvrditi postojanje integrisane obuke za prepoznavanje nasilja i pomoć žrtvama nasilja u redovnim nastavnim programima škola i fakulteta zdravstvene struke, učiteljskih fakulteta, fakulteta za socijalni rad i dr.

Na lokalnom nivou primjenjuju se: Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj, te Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu.

U školama Sarajevskog kantona primjenjuju se Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH. Svi zaposleni su upoznati sa njegovim sadržajem.

U Tuzli se primjenjuje Protokol o prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja Tuzlanskog kantona.

U Ključu se primjenjuju kantonalni Protokol o postupanju u slučaju nasilja koje uključuje djecu, Protokol o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici i Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u školi, te Akcioni plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za 2017-2019. godinu na području kantona. U ovoj lokalnoj zajednici formiran je multisektorski tim, koji je zadužen za praćenje i koordinaciju aktivnosti članica.

U Livnu se, takođe, primjenjuje Međuinstitucijski protokol o postupanju u slučaju nasilja u školama Kantona. Ovaj Protokol je ugrađen u nastavni plan i program zajedno s indeksom inkluzivnosti s kojim se međusobno prožima. Za realizaciju i praktičnu primjenu Protokola zadužen je šesteročlani tim za praćenje primjene protokola, a svaki razrednik, odnosno svaki nastavnik dužan je poštovati protokol, odnosno javiti se osobi rangiranoj iznad sebe za postupanje u slučajevima nasilja. Sa Protokolom je upoznato i vijeće roditelja, a razrednici su sve informacije o njemu prenijeli na roditeljskim sastancima. Škola takođe ima i kodeks ponašanja, etički kodeks, te vlastita pravila ponašanja o kojima se dogovore na prvom satu razredništva. U Drvaru se primjenjuje isti protokol, ali učenici osnovnih škola nisu ni čuli za njega, a učenici srednje škole znaju da postoji, ali ne znaju njegov sadržaj. U ovoj lokalnoj zajednici nije razvijen mehanizam praćenja realizacije ovog dokumenta

Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj je dokument koji se koristi u školi i sa kojim su upoznati i nastavnici i učenici. U svim lokalnim zajednicama koje pripadaju ovom entitetu, a gdje je rađen monitoring, djeca su istakla da su u školi upoznati sa Protokolom, ali njegova primjena u praksi nije uvijek u skladu sa propisanim procedurama. To svjedoči i izjava djevojčice iz Prijedora.

„O primjenjivosti Protokola o postupanju u slučajevima nasilja mogu govoriti iz vlastitog iskustva. Bila sam u osnovnoj školi, i fizički sam premlaćena od sina lokalnog moćnika. Provedene su sve mjere i procedure koje su navedene u pravilniku ali sistem nije smogao snage da kazni nasilnika. I danas proživljavam traumu zbog nasilničkog čina i nemoći sistema da se podjednako obračuna sa svim prekršiocima, ma ko oni bili. Iz tog razloga sam u Vijeću učenika da svojim radom doprinesem boljoj primjeni Protokola“, učenica četvrtog razreda srednje škole.

Protokol je svakako značajna alatka u prevenciji i zaštiti djece od nasilja i trebalo je nekoliko godina da se ovaj dokument počne primjenjivati u praksi.

„Dobro je što postoji zakon i Protokol i ali mislim da je sada mali ili zanemariv broj slučajeva nasilja nad djecom. Republika je stvorila održive mehanizme borbe i ne vidim potrebu da to pitanje pokreće neko sa strane (a naročito NVO sektor)“, direktor osnovne škole iz Prijedora.

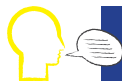

Menadžment osnovne škole u Trebinju tvrdi da su svi učenici upoznati sa sadržajem Protokola, a djeca na fokus grupi ističu da ne poznaju smjernice, ali u slučaju nasilja oni bi se obratili roditeljima, pedagogu, drugovima, policiji, razrednicima, ili nekoj drugoj osobi od povjerenja.

„Ponekad, a rijetko, na sastancima odjeljske zajednice razgovara se o nasilju, odnosno o vršnjačkom nasilju. Nismo nikad imali za temu šta piše u pravilnicima ili zakonima i učenici ne znaju da li imaju neka prava u vezi sa tim. Znamo mi da se profesori ne mogu nasilnički ponašati prema nama, a nisam sigurna da li su učeničke čarke negdje zabranjene“, učenik 14 godina iz Doboja.

Iako svi tvrde da su i nastavnici i učenici upoznati sa protokolom, izjave nastavnika i djece potvrđuju da to nije u svim školama tako.

„Ja nisam ni znala da taj pravilnik postoji, a radim dvije godine u školi. Nama je najvažnije da se nasilje ne dešava u školi, a ako se i desi, nastojim da to ostane između mene i učenika ili roditelja. Javno iznošenje nije dobro za imidž škole“, nastavnica iz Doboja.

Učenici srednjih škola iz Sarajeva istakli su da u njihovoj školi ne postoje Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom i vršnjačkom nasilja.

Dosta ih je istaklo da

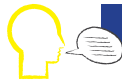

„imaju kutiju povjerenje gdje se može ostaviti problem“,

i da obično

„kutija stoji na ulazu ispred škole“.

U jednoj od škola

„postoji samo tabla kod psihologa, gdje se mi javimo da nas psiholog primi“.

U jednoj od škola postoji

„crna kutija gdje napišemo probleme koje imamo i ako smo primjetili neki vid nasilja, pa nas onda psiholog zove na razgovor“.

U osnovnim i srednjim školama Tuzlanskog kantona postoji program prevencije nasilja nad djecom koji je u sastavu školskog programa.

„Na sastancima odjeljenskih zajednica razgovaramo o nasilju, posebno vršnjačkom. Ponekad se pomene koja su naša prava ili kako da reagujemo, ali većina učenika ne zna kako da postupa. Najčešće ispričam roditeljima pa oni kažu razrednom“, učenik IX razreda, Dobjo.

U Brčkom trenutno postoje dvije radne grupe koje se bave pitanjima sigurnosti djece, i to: Radna grupa za zaštitu prava djeteta i Radna grupa za socijalnu zaštitu i inkluziju. Po sastavu obje radne grupe obuhvataju predstavnike institucija i organizacija: Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, policiju, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge, Odjeljenje za obrazovanje i nevladin sektor.

U obrazovnom sistemu Brčko Distrikta fizičko kažnjavanje djece u predškolskim, osnovnim i srednjim školama izričito je zabranjeno na osnovu temeljnih pedagoških standarda.

„Ono što nama trube, barem u svim brčanskim školama znam da je tako, jeste na početku godine ti odmah kažu ne smijete da potežete temu nacionalizma, niti vjerskog nasilja, niti bilo kakvog nasilja, isto tako ne treba da potežete nečije socijalno stanje...“, učenik srednje škole iz Brčkog.

„Smatram da kažnjavanje nije najbolje rješenje nasilja, jer može imati kontra efekat. Djeci počiniteljima nasilja treba dati priliku da se uključe u školske projekte i na taj način se aktiviraju“, slabovidi učenik IV razreda srednje škole iz Tuzle.

„Moja kćerka se rano razvila i doživjela je da je dječaci seksualno uznemiravaju, verbalno i fizički, dohvatili bi je za grudi ili druge dijelove tijela, bilo joj je neprijatno da prijavi razrednom starješini ili nastavnici. Kada sam otišla u školu, dobila sam odgovor da je sve to dječije, i da smo i mi u tim godinama imali takvih situacija“, majka učenice iz Srebrenice.

Djeca smatraju da nisu dovoljno upoznata sa mehanizmima zaštite od nasilja. Tokom razgovora istakla su da je neophodno raditi svakodnevno na ponavljanju same definicije nasilja unutar škole i mehanizama za zaštitu.

U školama Sarajevskog kantona za svaku školsku godinu izrađuje se novi plan za prevenciju vršnjačkog nasilja, prati realizaciju istog i postoji

obaveza dostavljanja izvještaja o realizovanim aktivnostima. Za njegovu realizaciju su zaduženi razrednici, predmetni profesori i stručne službe škole. Jedan dio aktivnosti odnosi se na roditelje – kroz roditeljske sastanke, vijeće roditelja, individualno savjetovanje, učešće roditelja u projektima škole i sl.

Škola u Srebrenici ima program prevencije vršnjačkog nasilja i za njega je nadležan direktor, nastavnici, roditelji i svi zaposleni. Trenutno se kroz projekat „Briga o djeci“ organizuju radionice prevencije nasilja nad djecom i mladima. Svake godine u školi obilježavaju 19 novembar, Svjetski dan prevencije nasilja i Dan sigurnog interneta.

Prema podacima, u Brčkom oko 750 učenika prođe jedan dio programa prevencije vršnjačkog nasilja kroz djelovanje nevladinih organizacija. Iz razgovora sa učenicima osnovnih i srednjih škola uočeno je, da je potrebna značajnija edukacija o vršnjačkom nasilju koja bi se kontinuirano odvijala tokom cijele godine. Potrebno je da se u izradu programa edukacije više uključe sama djeca i da oni budu i nosioci programa edukacije. Po mišljenju učenika postojeća edukacija koja se realizuje na nivou odjeljskih zajednica i povremeno u organizaciji nevladinih organizacija, nije dovoljno zastupljena u Brčkom.

„Prvenstveno bi trebali da se edukujemo o prepoznavanju nasilja“, učenik osnovne škole, Brčko.

„Postoji u razredu djevojčica koju ostale djevojke ponižavaju zbog toga što je siromašna i što nema lijepu odjeću, no ona nikada nije potražila pomoć u vezi toga i samo šuti i trpi, a ponekad se vidi kako joj to jako teško pada jer se skoro rasplače“, učenica iz Livna.

„Ja slučaj nasilja nad sobom nisam prijavila, ali se saznalo i taj učenik je bio izbačen iz škole. Nisam htjela da ga uvalim u nevolje, nisam mislila da je to o.k., ali me nije bilo briga ako me povrijedi“, učenica srednje škole iz Sarajeva.

Osnovne škole na teritoriji Republike Srpske izvještavaju nadležna ministarstva na polugodišnjoj osnovi o vršnjačkom nasilju. Ti podaci se sporo obrađuju, nisu kompletni i nisu dovoljno dostupni javnosti.

Što se tiče pravila ponašanja na nivou škole i na nivou odjeljskih zajednica, stanje je mnogo bolje u osnovnim nego u srednjim školama.

Osnovne škole u Trebinju imaju urađena pravila ponašanja koja su namijenjena svim zaposlenim, svim učenicima i svim posjetiocima škole i nalaze se na vidnom mjestu u holu škole. U Trebinju i svako odjeljenje ima svoja pravila ponašanja i u njihovoj izradi su učestvovali i učenici. U istom gradu u srednjim školama ne postoje odjeljenska pravila ponašanja, jer se kod njih nastava izvodi kabinetski, ali je kućni red istaknut u holu svake škole.

„U našoj školi nema jer se odvija kabinetska nastava i učenici idu iz učionice u učionicu. Na prvom času VROZ-a odjeljenski starješina nas upoznaje sa pravilnicima i pravilima ponašanja u školi, kao i sa Pravilnikom o vaspitno-disciplinskim mjerama, gdje se ističu lakše i teže disciplinske povrede i predviđene kazne, ako se desi da neko prekrši pravila ponašanja“, učenik 18 godina, Trebinje.

Učenici su ocijenili da je postojanje pravila ponašanja veoma važno i da su ona uticala na smanjenje vršnjačkog nasilja.

„Uticala su, jer su učenici koji su mene zadirkivali, kada sam to prijavila pedagogu, prestali“, djevojčica 16 godina, Trebinje.

U predškolskim ustanovama i školama u Brčkom, pravila ponašanja namijenjena učenicima, nastavnom osoblju i posjetiocima postoje i dostupna su na vidnim mjestima u ovim institucijama.

Sama pravila ponašanja unutar obrazovne ustanove su definisana kodeksom ponašanja na nivou ustanove sa kojim su upoznati kako učenici, tako i roditelji i nastavno osoblje. Pravilima obrazovne ustanove ostavljena je mogućnost svakom odjeljenju da donese svoja pravila ponašanja u čiji proces izrade su svakako uključeni i učenici.

„Mi imamo mogućnost da učestvujemo u izradi pravila, ali nedovoljno“, učenik osnovne škole.

Bitno je istaći da je iz razgovora sa djecom ustanovljeno da postoji stigma i diskriminacija prema određenim profilima u obrazovnom sistemu, koji su sami po sebi okarakterisani kao profili koje pohađaju djeca sa povećanim rizikom od lošeg ponašanja unutar obrazovnog sistema. Vrlo često zbog toga, po mišljenju djece, učenici tih obrazovnih profila trpe određenu diskriminaciju od strane svojih vršnjaka.

U većini sarajevskih osnovnih škola pravila ponašanja se nalaze u učionica-
ma na zidu i u zbornici, tako da su dostupna svima. U nekim školama, prema
izjavi učenika i ne postoje. Učenici su istakli da se pravila često ne poštuju.

„Evo, prvi primjer sam ja. Imamo kodeks i za oblačenje i nismo smjeli
dolaziti u poderanim pantalonama, a evo nas dvije smo došle“, učenica
osnovne škole, Sarajevo.

„Mobitel se ne smije koristiti na času, ali ga svi koriste“, učenik osnovne
škole, Sarajevo.

„Kada nastavnik priča, svi pričaju, iako bi trebali da poštujemo nastavnika“,
učenica osnovne škole, Sarajevo.

U srednjim školama Sarajevskog kantona postoji Pravilnik o ponašanju, ali
po izjavi učenika on se nalazi kod direktora i nije dostupna svima. Učenici
srednjih škola smatraju da su oni „veliki“ i da bi trebali svi da znaju kako
se trebaju ponašati jedni prema drugima i da nema potrebe da im neko
nameće pravila.

„Nismo mi djeca da nam govore kako se trebamo ponašati, jer tako prave
djecu retardima“, učenik srednje škole, Sarajevo.

Učenici u srednjim školama nisu učestvovali u donošenju pravila ponašanja.

„Pravila su nam bukvalno nametnuta, neko je odlučio i mi se pridržavam.
Mi kao djeca neka pravila bismo bolje donijeli“, učenica srednje škole,
Sarajevo.

Učenici ističu da svoje prijedloge najčešće ne mogu iznijeti rukovodstvu
škole, osim kad prisustvuju vijeću učenika, što u ime razreda čini predsjed-
nik razreda.

Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske je donijelo Etilčki kodeks
za radnike i učenike osnovne škole, pa i pored toga u srebreničkoj regiji,
na primjer, zabilježeni su teški slučajevi vršnjačkog nasilja i nasilja jednog
nastavnika prema djeci sa posebnim potrebama. Dječak sa smetnjama
u razvoju iz Bratunca je na fokus grupi ispričao da su ga neki drugovi
ismijavali i udarali. Ismijavali su ga zbog njegovog hendikepa. Nastavnik
ga je vrijeđao na nacionalnoj osnovi, kao i drugove njegove nacionalnosti.

„Govorio mi je: Vi, balije, nećete da učite, pileći mozgovi“.

Na pitanje zašto ne odu kod pedagogice, dječak je odgovorio

„Kakva ona. Kad joj kažeš samo okrene glavu. Nema svrhe. Šta nju briga za nas. Taj nastavnik govori za djecu sa posebnim potrebama da su imbecili, da ništa ne znaju, samo bleje“, dječak sa smetnjama u razvoju iz Bratunca.

Za istog nastavnika jedna djevojčica priča kako ju je maltretirao kada su se ona i njene drugarice na malom odmoru igrale u učionici, gdje se podigla prašina.

„Počeo je da viče na mene: Ti si tumor na mozgu kog treba odstraniti, utepati! I pokazao je nogom kao da nešto gnječi... Tebe treba pelcovati, izadi na tablu, sad ću da te pelcujem! Izašla sam na tablu, noge su mi se tresle, nisam ništa mogla da govorim. Dao mi je jedinicu. Cijeli razred se tresao. Svi smo se uplašili od njegovod vikanja“.

Osnovna škola u Srebrenici ima program prevencije vršnjačkog nasilja, a za njegovu realizaciju je zadužena stručna služba škole. Roditelji su upoznati s tim programom preko Savjeta škole.

Svaka škola u Brčko distriktu organizuje niz aktivnosti o prevenciji nasilja nad djecom u okviru rada Vijeća roditelja, odjeljene zajednice, sarađnje sa nevladinim sektorom i policijom. Teme se baziraju na upoznavanju o tome šta je nasilje, kako se prepoznaje, kome se prijavljuje i sl. U eri digitalizacije održavaju se i predavanja o samoj sigurnosti na internetu, kako za roditelje tako i za učenike.

Škole u svih jedanaest zajednica nemaju dokument koji reguliše politiku zaštite djece, ali kod većine postoje mnogi pravilnici koji regulišu ova pitanja. Tako sve škole u Republici Srpskoj i Brčko distriktu imaju Pravilnik o zabrani fizičkog kažnjavanja, Pravilnik o mjerama, načinu i postupku zaštite i bezbjednosti učenika, Pravilniku o načinu, vremenu i uslovima izvođenja izleta i ekskurzija.

U nekim od lokalnih zajednica formirani su multisektorski timovi za borbu protiv nasilja. U Prijedoru godinama funkcioniše Multisektorski tima za borbu protiv nasilja u porodici i čine ga predstavnici svih institucija koje su protokolom označene kao relevantne. Ovo tijelo se sastaje jednom u dva mjeseca i analizira stanje nasilja nad djecom u njihovom gradu.

Kada je riječ o edukativnim kampanjama o pozitivnom roditeljstvu, iste se sprovode kontinuirano u osnovnim i srednjim školama distrikta Brčko na roditeljskim sastancima i sastancima vijeća roditelja, gdje sami roditelji definišu teme i sadržaj.

PREPORUKE

- Sa učenicima raditi na razvoju socijalnih i komunikacijskih vještina;
- U školi raditi na stvaranju atmosfere povjerenja i uvažavanja jer je to najbolja prevencija nasilja;
- Djeci treba vjerovati i slušati ih, i pružiti im mogućnost da kažu svoje mišljenje o svim stvarima koje ih se tiču;
- I nasilna djeca su žrtve i s njima treba raditi;
- Edukovati djecu, roditelje i nastavnike o vrstama nasilja, kako ga prepoznati i kako postupiti kada se dogodi;
- Koristiti vršnjačku pomoć kao resurs u prevenciji vršnjačkog nasilja.

2. SOCIJALNA ZAŠTITA

Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini je regulisana na nivou entiteta. U Republici Srpskoj i Brčko distriktu to je učinjeno zakonima o socijalnoj zaštiti, zakonima o dječjoj zaštiti i zakonima o porodičnoj zaštiti. U Federaciji Bosne i Hercegovine ova oblast je regulisana Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom.

Zakoni o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu prepoznaje djecu žrtve nasilja, a u RS i dijete, žrtvu trgovine ljudima, kao korisnike prava iz ovih zakona. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom FBiH, prepoznaje dijete kao žrtvu nasilja, eksploatacije i zlostavljanja, kao korisnika socijalne zaštite. Ovaj zakon kao korisnike socijalne zaštite prepoznaje sve osobe izložene zlostavljanju i nasilju u porodici.

Republika Srpska ima centraliziraniji i efikasniji sistem socijalne zaštite i ujednačenu zaštitu na nivou entiteta. Iako su davanja socijalno ugroženim generalno niža u ovom entitetu, primjena zakona je direktna i ujednačena i ne dovodi do diskriminacije na teritorijalnoj osnovi, kako je to slučaj sa kantonima u Federaciji.

Socijalna zaštita u lokalnim zajednicama realizuje se kroz rad centara za socijalni rad, određenih službi u opštinama, ili podsektora za socijalnu zaštitu u Brčko distriktu.

Drvar, kao izrazito nerazvijena opština, nema centar za socijalni rad, već sve aktivnosti iz resora socijalne zaštite obavlja socijalna služba pri opštini. Centar za socijalni rad Ključ se dijelom finansira sa opštinskog budžeta a dijelom sa budžeta resornog Ministarstva zdravstva i socijalne politike Unsko-sanskog kantona. U Ključu, opština skromno učestvuje u finansiranju prava iz socijalne zaštite, što se uglavnom sastoji samo u jednokratnim naknadama za socijalno ugrožene i naknade porodiljama.

Centri za socijalni rad u većini lokalnih zajednica nemaju dovoljno resursa za obavljanje svih zakonima propisanih poslova.

„Radnici Centra za socijalni rad su preopterećeni, gube motivaciju, daje se prednost kvantitetu u odnosu na kvalitet i veliki problem je nedostatak finansijskih sredstava u budžetima planiranih za ostvarivanje prava iz oblasti socijalne zaštite, posebno djece“, socijalna radnica, Doboj.

Što se tiče postupanja u slučajevima nasilja nad djecom, u svim zajednicama se primjenjuje neka vrsta propisane procedure za postupanje u takvim slučajevima⁴. Smjernice o postupanju u slučajevima nasilja nad djecom u BiH, koje je donijelo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, poslužilo je kao osnova za donošenje ovih mehanizama i na nivou kantona.

U opštinama sa teritorije Republike Srpske koristi se Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece, a isti dokument postoji i koristi se i u Brčkom. Tako se u Livnu primjenjuje Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji na području HBŽ, u Ključu je to Protokol o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici za opštine Unsko-sanskog kantona, a u Tuzli je to Protokol o prevenciji i postupanju u slučajevima nasilja u Tuzlanskom kantonu.

U jednom broju lokalnih zajednica, a u skladu sa procedurama donesenim ovim protokolima, formirani su multisektorski timovi za borbu protiv nasilja u porodici, a samim tim i za djecu žrtve nasilja u porodici. Takav tim je u Prijedoru sastavljen od predstavnika Centar za socijalni rad, policije, Doma zdravlja, Aktiva direktora osnovnih škola, Aktiva direktora srednjih škola i Javne ustanove „Centar Sunce“, koja ima zadatak da radi na vaspitanju, obrazovanju, radnom osposobljavanju djece i omladine sa lakom, umjerenom i teškom mentalnom retardacijom na području prijedorske regije. Na teritoriji Brčko distrikta postoje dvije radne grupe koje se bave pitanjima sigurnosti djece, i to: Radna grupa za zaštitu prava djeteta i Radna grupa za socijalnu zaštitu i inkluziju. Obje radne grupe obuhvataju predstavnike relevantnih institucija i organizacija: Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, policiju, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge, Odjeljenje za obrazovanje i nevladine organizacije koje rade sa djecom. U Višegradu postoji mreža podrške djeci koja su žrtve nasilja, kroz funkcionisanje operativnog interresornog tijela za podršku djeci koja su žrtve nasilja i zanemarivanja. Profesionalci u Centru za socijalni rad u Višegradu su upoznati i sa državnim Smjernicama za postupanje u slučaju nasilja nad djecom, a u slučajevima nasilja nad djecom koriste Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanje ili zanemarivanja djece. Profesionalci koji rade u Dom za lica sa invaliditetom nisu upoznati sa ovim dokumentom i iskazali su potrebu za dodatnom edukacijom iz ove oblasti, a posebno o vršnjačkom nasilju, nasilju u porodici, o prepoznavanju zlostavljanog djeteta, o zanemarivanju djece, o prepoznavanju i procjeni rizika i sl.

---

4) Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH, Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djecom u RS i Brčko distriktu.

Zaposleni u Centru za socijalni rad u Doboju su upoznati sa protokolom i postupaju u skladu s njim. Po njihovom mišljenju to je dobar mehanizam za borbu protiv nasilja nad djecom. U ovom gradu je formiran multi-disciplinarni tim koji se redovno sastaje i raspravlja o problemima nasilja nad djecom u lokalnoj zajednici.

U Drvaru u slučaju nasilja nad djetetom aktivira se mobilni tim koji radi na nivou županije.

Centri za socijalni rad u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju standardizovan sistem prikupljanja i praćenja podaka o nasilju nad djecom. Nasilje nad djecom je razvrstano po vrstama i godinama. U razvrstavanje nasilja su uključeni fizičko, emocionalno, seksualno i ostale vrste nasilja. Razvrstavanje je urađeno na bazi uzrasta i pola. Kantonalni Centar za socijalni rad prikuplja podatke od svih devet opštinskih centara u Kantonu Sarajevo. Nadležnost centra sadržana je i u obavezi vođenja evidencije o izrečenim mjerama počinocima nasilja. Također su u obavezi dostavljati izvještaje o praćenju izvršenja izrečenih zaštitnih mjera nadležnom sudu. Evidenciju, koju vode nadležni organi starateljstva, sačinjavaju dva obrasca, jedan koji se čuva u spisu predmeta, i drugi, koji se jednom godišnje dostavlja Ministarstvu za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo. Evidencija se vodi na osnovu Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja evidencije o izrečenim zaštitnim mjerama, osoba koje su štice zaštitnom mjerom i o nasilnim osobama kojima su izrečene zaštitne mjere.

Tabela 2. Podaci o djeci žrtvama nasilja u Kantonu Sarajevo

Godina/pol	2013	2014	2015	2016
M	308	318	331	395
Ž	411	426	420	447
Ukupno	719	744	761	824

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske donijelo je jedinstven obrazac za praćenje i evidentiranje djece žrtava nasilja u porodici. Podaci prikupljeni ovom metodologijom se dostavljaju Ministarstvu jednom godišnje. Rezultati monitoringa u zajednicama iz ovog entiteta pokazuju, da i pored toga, svi centri za socijalni rad nemaju baze podataka o djeci žrtvama nasilja u porodici.

Centar za socijalni rad Prijedor ima bazu podataka o djeci koja su žrtve nasilja u porodici. Vode je referenti za poslove nasilja u porodici,

diplomirani socijalni radnik, i diplomirani psiholog. Ne postoje posebne pisane procedure o načinu vođenja podataka i korištenju baze. Tako je u ovoj instituciji u 2016. godini zabilježeno 65 slučajeva nasilja nad djecom u porodici i to 33 dječaka i 32 djevojčice.

Centar za socijalni rad u Srebrenici ima standardizovan sistem prikupljanja i praćenja podataka o nasilju nad djecom. U ovom gradu je u posljednje četiri godine zabilježeno 7 slučajeva nasilja nad djecom i to nad 4 djevojčice i 3 dječaka.

I Centar za socijalni rad u Doboju ima bazu podataka i poštuje sve propisane procedure o načinu vođenja ove baze podataka. Broj djece i njihove karakteristike nisu dostupne za javnost.

Kroz razgovor sa direktorom Centra za socijalni rad u Višegradu dobili smo informaciju da ova ustanova nema bazu podataka o djeci žrtvama nasilja. U opštini Drvar, u Službi socijalne pomoć, podaci o djeci, žrtvama nasilja, vode se samo po datumima, kao slučaj, i ne postoji nikakva baza podataka razvrstana po polu ili starosnoj dobi.

U Centru za socijalni rad Livno nemaju službeno uspostavljenu bazu podataka o djeci koja su žrtve nasilja, ali vode svoje interne evidencije. Još 2014. godine, Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine, u saradnji sa Stručnim timom za izradu i praćenje provedbe Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji 2013-2017, policijskim stanicama, centrima za socijalni rad i nevladinim organizacijama, a uz podršku OSCE, uspostavio je elektronsku bazu podataka o prijavljivanju slučajeva nasilja u obitelji. Provedene su edukacije profesionalaca iz centara za socijalni rad o korištenju baze podataka. Baza podataka nije zaživjela zbog sugestije policijskih službenika kako podaci o nasilju nisu dobro zaštićeni ovom bazom.

U trebinjskom Centru za socijalni rad primjenjuje se standardizovani sistemi prikupljanja i praćenja podataka o nasilju nad djecom. Ova ustanova ima bazu podataka o djeci žrtvama nasilja i ona se redovno ažurira.

U našim lokalnim zajednicama postoji skromna mreža podrške djeci žrtvama nasilja kroz razne oblike socijalne zaštite. Tako u Brčko distriktu, djeci žrtvama i svjedocima nasilja su dostupne usluge socijalnog rada i smještaja u ustanovu za djecu koja su žrtve ili svjedoci nasilja i SOS telefon za prijavu nasilja nad djecom, a savjetovanje za djecu žrtve nasilja osigurano je u okviru Dnevnog centra Omladinskog centra „Vermont“, ali isti nije dostupan 24 časa nego samo u terminima rada Dnevnog centra (radnim danom od 8:00 do 16:00 časova).

U Doboju, pored Centra za socijalni rad, postoji Dnevni centar za djecu sa poteškoćama u razvoju. U Srebrenici, u okviru udruženja „Leptir“, radi Dnevni centar za djecu sa posebnim potrebama. Centar je regionalni, pa se djeca iz drugih mjesta dovoze namjenskim kombijem.

Ni u jednoj lokalnoj zajednici opštinskim budžetima nisu predviđena sredstva za podršku djeci žrtvama i svjedocima nasilja. U okviru Dnevnog centra radi i Savjetovalište za djecu sa smetnjama u razvoju.

U centrima za socijalni rad Kantona Sarajevo žrtve nasilja se smještaju u sigurnu kuću, srodničku porodicu, drugu porodicu ili neku drugu stambenu jedinicu.

U Ključu, pored Centra za socijalni rad, postoji i Socijalno-pedagoška životna zajednica sa savjetovalištem za djecu i mlade. Međutim, neki profesionalci nisu zadovoljni ovim zaštitnim mehanizmima.

„Meni se čini da se nekako pretvaramo u evidentičare koliko smo i da li smo ispoštovali zakone, norme, pravilnike i slično. Izgubili smo korisnika i ponekad čak i nemamo dovoljno vremena da mu se posvetimo. Stoga je razumljivo i nezadovoljstvo roditelja, pa i djece, da im se pruži usluga u momentu kad im je potrebna a ne kad dođu na red“, socijalna radnica iz Ključa.

„Nasilje nad djecom nije primarna tema u mom radu, čak i ne razmišljam o toj temi. Ponekad imamo problemčić ali mi to unutar naših dogovora rješavamo“, profesionalac u Dnevnom centru u Doboju.

U skladu sa etičkim kodeksom socijalni radnici su dužni obezbijediti stručnu diskreciju, tajnost prikupljenih podataka i informacija o svemu što ima veze sa ličnim i porodičnim životom djeteta.

U ustanovama socijalne zaštite ne postoji ni interni protokol/uputstvo ili kodeks ponašanja kojim se reguliše poštivanje psihičkog i fizičkog integriteta djeteta u svim postupcima i radnjama unutar ustanove.

Centar za socijalni rad u Srebrenici, institucije socijalne zaštite djece i nevladine organizacije iz ove oblasti u Brčkom, te Dnevni centar udruženja „Leptir“ u Srebrenici, donijeli su Politiku zaštite djece koja definiše oblasti zaštite djece u svim segmentima života.

Mehanizam za pritužbu/prijavu profesionalaca koji rade sa djecom je značajan dokument, ali ga nemaju sve ustanove i udruženja.

Centar za socijalni rad u Brčkom ga nema, ali ga imaju organizacije iz oblasti socijalne zaštite. Centri za socijalni rad u Doboju i Prijedoru imaju pomenuti mehanizam, a u Višegradu ne.

U opštini Livno nije uspostavljen poseban sistem pritužbi za službenike za nasilje nad djecom. Korisnici mogu uložiti pritužbu na rad profesionalaca direktorici Centra. Osim toga mogu uložiti pritužbu i opštinskim tijelima, jer je opština Livno osnivač Centra, a i instituciji Ombudsmana i sudskim organima. Korisnici su upoznati sa ovim načinom pritužbi. Nije bilo slučajeva suspenzije službenika zbog nasilja nad djecom.

Centar za socijalni rad u Srebrenici ima mehanizam za pritužbu/prijavu službenika u slučajevima nasilja nad djecom. Podnošenje se vrši pismenim ili usmenim putem.

U centrima za socijalni rad ne postoje specijalizovani programi obuke za profesionalce o sprečavanju, otkrivanju i postupanju u slučaju nasilja nad djecom. Profesionalci u Doboju su uključeni u programe edukacije koji dolaze od resornog ministarstva⁵, a za učešće u drugim vidovima edukacije, koju realizuju druge institucije ili nevladine organizacije, moraju dobiti odobrenje Ministarstva. Izjave učesnika u fokus grupama pokazuju da profesionalci ne dobivaju adekvatnu edukaciju za zaštitu djece od nasilja.

„Ni jedna od ovih tema iz ove oblasti nije bila prisutna u toku mog studiranja. Imao sam sreću da volontiram u jednom broju nevladinih organizacija pa sam osposobljen za rad sa djecom koja su žrtve nasilja ili da djelujem preventivno. Ali kroz praksu i razgovor sa starijim kolegama ovo znanje i vještine mi neće biti potrebne u radu jer su sve institucije koje djeluju i rade za dobrobit djece usmjerene samo na dokumenta koja donose ministarstva, a ne na neformalne ili kako se već kaže, prijedloge“, student iz Doboja.

„Potrebne su mi edukacije pravnog aspekta, o procedurama i zakonima iz ove oblasti“, psiholog iz Doboja.

Uposlenici Centara za socijalni rad Kantona Sarajevo godišnje prođu različite treninge koji su vezani za sprečavanje, otkrivanje i postupanje u slučaju nasilja nad djecom. Godišnje prođu od 10-15 različitih vidova edukacije u organizaciji kako Federalnog ministarstva pravde, Federalno ministarstva rada i socijalne politike, tako i međunarodnih i nevladinih organizacija.

5) Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS

Što se tiče oduzimanja roditeljskog prava ili prava roditelja da živi sa svojom djecom zbog nasilja nad djecom, zloupotrebe ili iskorištavanja djeteta, u Brčkom do sada nije bilo takvog zahtjeva. U Drvaru su evidentirana tri slučaja oduzimanja roditeljskog prava, ili prava roditelja da živi sa svojom djecom zbog nasilja nad djecom, zloupotrebe ili iskorištavanja djeteta od čega su dvoje djece smještene u ustanovu u Međugorju, jedno dijete u Bihać, a jedan postupak oduzimanja od majke je u toku. Predstavnici Službe za socijalnu pomoć su se uvjerali, prilikom posjete, da djeca smještene u ustanove imaju edukaciju o prevenciji i prepoznavanju nasilja nad djecom. U opštini Srebrenica u zadnje četiri godine nije bilo ni jednog postupka za oduzimanje roditeljskog prava ili prava roditelja da živi sa djetetom zbog bilo kog oblika nasilja nad djetetom, zloupotrebe ili iskorištavanje djeteta.

Od ukupnog broja djece bez roditeljskog staranja (od 2013. do 2016. godine njih 862) u Kantonu Sarajevo najveći broj su djeca roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost. Nije bilo moguće dobiti podatak iz kojeg razloga roditelji nisu u mogućnosti da obavljaju roditeljsku dužnost. Djeca smještene u ustanove socijalne zaštite imaju kontinuiranu edukaciju o prevenciji i prepoznavanju nasilja.

PREPORUKE

- Izgraditi standardizovani sistem prikupljanja i praćenja podataka o nasilju nad djecom u ustanovama socijalne zaštite koji bi bio razvrstan po vrstama, po polu žrtve, uzrastu i svim drugim relevantnim elementima;
- Uraditi bazu podataka o djeci žrtvama nasilja u centrima za socijalni rad i utvrditi mehanizam njenog stalnog ažuriranja;
- Uspostaviti lokalni multisektorski protokol ili smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom;
- Poboljšati ljudske i materijalne resurse centara za socijalni rad;
- Uspostaviti specijalizovane programe za obuku profesionalaca u centrima za socijalni rad i drugim ustanovama socijalne zaštite za sprečavanje, otkrivanje i postupanje u slučaju nasilja nad djecom na lokalnom nivou;
- Izraditi mehanizme za pritužbu službenika i zaštitu profesionalaca u oblasti socijalne zaštite koji rade s djecom;
- Uspostaviti SOS telefon 24/7 za prijavu nasilja nad djecom i savjetovanje za djecu žrtve nasilja;

- Opštinskim budžetima planirati sredstva za podršku djeci žrtvama i svjedocima nasilja;
- Opštinskim budžetima planirati sredstva za programe prevencije i rehabilitacije žrtava i svjedoka nasilja nad djecom;
- Omogućiti kontinuiranu superviziju za profesionalce u centrima za socijalni rad koji su direktno ili indirektno uključeni u proces prepoznavanja, otkrivanja i postupanja u slučaju nasilja nad djecom;
- Identifikovanje adekvatnih hraniteljskih porodica u koje se dijete može izmjestiti po zaprimanju prijave za nasilje.

3. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Pravna osnova

Zdravstvena zaštita djece u Federaciji Bosne i Hercegovine regulisana je Zakonom o zdravstvenom osiguranju, te Odlukom o ličnom učešću osiguranih lica u troškovima realizacije prava iz zdravstvenog osiguranja, po kojoj su djeca do navršениh 15 godina oslobođena ličnog učešća. U nekim kantonima su donesene odluke kojima se reguliše ova oblast. Tako Odlukom o ličnom učešću osiguranih lica u troškovima korištenja zdravstvene zaštite i snošenju troškova liječenja na teritoriji Kantona Sarajevo, od ličnog učešća u troškovima korištenja zdravstvene zaštite oslobođena su osigurana lica kada koriste sljedeće vidove zdravstvene zaštite: potpuna zdravstvena zaštita djece do navršene 15 godine života, redovnih učenika do navršene 19 godine života i redovnih studenata do navršene 26 godine života.

U Tuzlanskom kantonu se primjenjuju:

- *Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici;*
- *Protokol za postupanje u slučajevima prosjačenja, skitnje, radne eksploatacije i drugih vidova zloupotrebe djece.*

U Republici Srpskoj zdravstvena zaštita je regulisana Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Pored toga, za ovu oblast su važna i neka podzakonska akta, odluke i protokoli:

- *Pravilnik o sadržaju evidencije i izvještavanja o nasilju u porodici, po kojem zdravstvene ustanove vode podatke o a) polu i starosnoj dobi žrtve i prodničkom i drugom odnosu sa učiniocem, b) stanjima, oboljenjima i povredama nanesenim žrtvi nasilja u porodici, c) medicinskom tretmanu pruženom u ustanovi, upućivanju na dalji tretman i hospitalizaciju.*
- *Odluka o minimalnom paketu osnovne zdravstvene zaštite po kojoj svako dijete do navršениh 15 godina života ima pravo na zdravstvenu zaštitu odnosno pravo na potpunu zdravstvenu zaštitu bez ličnog učešća u troškovima korištenja zdravstvene zaštite.*
- *Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece; Po ovom Protokolu, u svim slučajevima saznanja o počinjenom nasilju nad djetetom, ovlaštena osoba u zdravstvenoj ustanovi dužna je postupati na propisani način. Odmah po dolasku djeteta u zdravstvenu ustanovu potrebno je uraditi detaljan zdravstveni*

pregled i ustanoviti postojanje eventualnih povreda, te ako iste postoje adekvatno ih zbrinuti. Nakon toga se dokumentuje stanje djeteta, odnosno precizno se evidentiraju svi podaci o djetetu, pratiocu i navodnom počiniocu, o povredama i ponašanjima, te, ako postoji mogućnost, povrede se fotografišu. Nakon zbrinjavanja eventualnih povreda a na osnovu procijenjenog psihosocijalnog statusa djeteta, planira se tretman. U saradnji sa roditeljima, dijete se po potrebi upućuje u Centar za mentalno zdravlje. O svim slučajevima nasilja nad djetetom odmah se obavještava nadležni Centar za socijalni rad. U slučaju da je, po saznanju, dijete žrtva nasilja zaposlenog u ustanovi, odmah pokrenuti postupak utvrđivanja svih činjenica vezanih za tu okolnost radi utvrđivanja odgovornosti počinioca, bez obzira na pokretanje, vođenje i ishod postupka koji se vodi pred drugim institucijama. O svim slučajevima nasilja nad djetetom, potrebno je voditi odgovarajuću evidenciju sa zaštićenim podacima i izvještaj o tome jednom godišnje dostaviti Institutu za zdravstvo.

U Brčko Distriktu oblast zdravstva reguliše *Zakon o zdravstvenom osiguranju*, po kojem djeca kao članovi porodice osiguranika imaju prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja do navršene 15. godine života, a ako redovno pohađaju školu, univerzitet ili neku drugu obrazovnu ustanovu, do završetka školovanja, a najduže do navršenih 27 godina.

Dakle, djeca žrtve nasilja imaju bezuslovnu/besplatnu zdravstvenu zaštitu do navršena 15. godine, a ako se redovno školuju, do završeta školovanja, a najduže do 26/27. godine.

Psihosocijalna pomoć djeci se pruža u centrima za zaštitu mentalnog zdravlja, koji rade pri domovima zdravlja. U Centru za zaštitu mentalnog zdravlja Doboj formiran je tim koji broji šest članova i koji radi sa djecom, odnosno mladim koji su ili u sukobu sa zakonom ili kojima je izrečena mjera zaštite zbog ovisnosti. Iako ovaj tim treba da radi i sa djecom koja su žrtve nasilja u 2015. i 2016. godini u tretmanu u centru bilo je samo 15 maloljetnih lica koja su u kontaktu sa zakonom. Centar za zaštitu mentalnog zdravlja ostvaruje saradnju sa Centrom za socijalni rad, Osnovnim sudom, Centrom javne bezbjednosti i Okružnim javnim tužilaštvom.

Resorna ministarstva zdravlja su potpisnici protokola o postupanju u slučajevima nasilja nad djecom i obavezna su upoznati sve zaposlene u zdravstvenim ustanovama sa ovim procedurama.

Tako su u Brčko distriktu zdravstveni radnici upoznati sa Smjernicama postupanja u slučaju nasilja nad djecom kada je u pitanju javni sektor, dok podaci za privatne sektor nisu poznati.

Zaposleni u Domu zdravlja u Ključu upoznati su i postupaju u skladu sa *Protokolom o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici za općine Unsko-sanskog kantona*.

Centar za mentalno zdravlje Ključ ima interne procedure, koje obuhvataju i ovu oblast (*Procedure zbrinjavanja akutnih stanja u psihijatriji*), a koje su u skladu sa Agencijom za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u FBiH (AKAZ).

Svi zaposleni u zdravstvenim ustanovama u Doboju su upoznati sa *Smjernicama za postupanje u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece*. Relevantni dokumenti iz ove oblasti nalaze se i na internet stranici a psiholozi Centra za zaštitu mentalnog zdravlja su uključeni u školske timove u okviru programa „Briga o djeci - zajednička odgovornost i obaveza“⁶.

Pomenuti protokoli za postupanje u slučaju nasilja nad djecom postavili su standardizovani sistem obaveznog prijavljivanja nasilja, vođenja evidencije i mehanizama zaštite podataka o djeci koja su žrtve nasilja i zanemarivanja, a koja su koristila zdravstvene usluge.

U Brčko distriktu postoji standardizovani sistem obaveznog prijavljivanja nasilja, vođenja evidencije, te mehanizam zaštite podataka koji se odnose na djecu žrtve nasilja.

U Domu zdravlja Ključ ne vodi se posebna evidencija o djeci žrtvama nasilja, već podatke unose u opšti protokol, ili u protokol za posebne slučajeve (ozljede u sukobima, ubistva, saobraćajne nesreće, itd.).

U Domu zdravlja Prijedor ne postoji specifično kreirana baza podataka u koju bi se unosili podaci o djeci žrtvama nasilja. Podaci o počinjenom nasilju u porodici nad djecom evidentiraju se mjesečno i šalju koordinatoru za pitanja porodičnog nasilja, kao i drugi oblici nasilja nad djecom ukoliko se na njih posumnja ili budu zabilježeni. Koordinator za pitanja porodičnog nasilja izvještaj prezentuje na mjesečnom sastanku subjekata zaštite žrtava porodičnog nasilja u Prijedoru, te šalje popunjene propisane obrasce za porodično nasilje Ministarstvu porodice, omladine i sporta Republike Srpske. Dom zdravlja dostavlja i specifične polugodišnje i godišnje izvještaje o evidentiranim vrstama nasilja nad djecom Institutu za javno zdravstvo Republike Srpske.

Svi podaci o pacijentima, a tako i djeci žrtvama nasilja su zaštićeni, a

6) Projekat provodi Pedagoški zavod RS

pristup imaju samo ljekari iz timova porodične medicine i službe hitne medicinske pomoći, koji i mogu unositi nove promjene o zdravstvenom statusu.

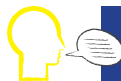
U Prijedoru su svi podaci zaštićeni i procedurama koje su dio sertifikacionih standarda za sve službe Doma zdravlja i akreditacionih standarda timova porodične medicine, te u sklopu ispunjavanja i održavanja standardizacije međunarodnog tipa ISO 9001:2008, usklađene sa zakonskim propisima, ali i etičkim načelima medicinske struke.

U Doboju se podaci o djeci žrtvama nasilja vode u Centru za zaštitu mentalnog zdravlja, a ono se vrši u okviru medicinske dokumentacije. Njihova zaštita je osigurana u skladu sa propisima o zaštiti dokumentacije u pisanoj i elektronskoj formi.

U Domu zdravlja u Drvaru se primjenjuje standardizovani sistem obaveznog prijavljivanja nasilja i vođenje evidencije i mehanizama zaštite podataka djece koje su žrtve nasilja kao i zanemarivanja, a koja su koristila zdravstvene usluge u ustanovi.

Ni jedna zdravstvena ustanova u gradovima gdje je rađen monitoring nasilja nad djecom nema Politiku zaštite djece kao poseban dokument.

Zdravstveni centar Brčko distrikta redovno vrši edukaciju i usavršavanje zdravstvenih radnika za prepoznavanje i pružanje zdravstvene zaštite djece koja su žrtve nasilja i zanemarivanja. U Domu zdravlja u Drvaru edukacijom iz ove oblasti obuhvaćena je samo direktorica ove ustanove. U Ključu su obuku prošli timovi porodične medicine. Zdravstveni radnici u Domu zdravlja u Srebrenici edukaciju o prepoznavanju i postpanju u slučajevima nasilja nad djecom, dobijaju u sklopu ostalih programa stručnog usvršavanja. U Domu zdravlja Trebinje redovno se vrši edukaciju i usavršavanje zdravstvenih radnika za prepoznavanje i pružanje zdravstvene zaštite djece koja su žrtve nasilja i zanemarivanja po planu godišnjih edukacija. Edukovani su svi zaposleni u Centru za zaštitu mentalnog zdravlja, zaposleni na ginekologiji, pedijatriji, u Službe za hitnu medicinsku pomoć i hitni sanitetski prevoz, kao i zaposleni u Službi porodične medicine.

„Dok sam radila u Centru nisam ni imala priliku da se sretmem sa djecom koje su žrtve nasilja ili su sami nasilnici. Logoped sam po struci, ali ono što bi mi nedostajalo jeste obrazovanje i edukacija kako postupati sa djecom koja trebaju naše usluge, a pored toga su i izložena nasilju. Pravila i procedure su jedno a naše znanja i vještine su nešto sasvim drugo. Govorim o mladim osobama - pripravniciima i slično“, logoped iz Doboja.

„Moj sin ima Daunov sindrom. Agresijom⁷ pokazuje emociju. Zbog nasilnog ponašanja prema drugoj djeci isključen je iz specijalnog odjeljenja i ne ide više u školu. Ja nisam znala pomoći svom sinu, a nismo imali ni podršku od zvaničnih institucija kada je ovaj problem bio u pitanju. Škola je zaštitila drugu djecu od njega“, majka djeteta sa posebnim potrebama iz Doboja.

U većini sredina osigurana je dostupnost zdravstvenih usluga za djecu žrtve nasilja u posebno prilagođenom prostoru i odvojenom od odraslih pacijenata.

Postojeći kapaciteti u sistemu zdravstvene zaštite na lokalnom nivou koriste se i za pružanje zdravstvenih usluga djeci, žrtvama nasilja.

U Brčkom smatraju da to nije dovoljno, da su kapaciteti pedijatrijskih službi nedovoljni za potrebe zdravstvene zaštite djece ranog uzrasta. Još jedan od problema sa kojima se suočava javno zdravstvo je i veliki broj zdravstvenih radnika koji prelaze u privatnu praksu ili odlazi na rad izvan granica Bosne i Hercegovine.

Protokoli o postupanju u slučajevima nasilja definisali su jasne procedure i načine obavljanja pregleda djeteta u slučaju sumnje na nasilje i dokumentovanja nasilja (uzimanje anamneze, pregleda, pretraga, dijagnostike, terapije, izvještaja, nalaza i mišljenja) za nadležna tijela.

U slučajevima ne prijavljivanja nasilja nad djecom, u Zdravstvenom centru Brčko distrikta postoje mehanizmi za prijavu pritužbi službenika koji su vidno istaknuti u centru i poznati svim ciljanim grupacijama. Podaci o broju pritužbi nisu poznati. Pravilima centra kontinuirano se radi na edukaciji korisnika o njihovim pravima.

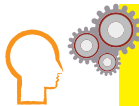
U zdravstvenim ustanovama u Doboju postoji mehanizam za pritužbe kad postupanje nije u skladu sa propisanim procedurama. U protekle četiri godine nije bilo pritužbi na zdravstvene radnike.

U lokalnoj zajednici Ključ pravo na zdravstvenu zaštitu se ostvaruje u Domu zdravlja i Centru za mentalno zdravlje.

---

7) Ovaj dječak je prošao kroz pilot program dnevnog zbrinjavanja djece sa problemima odrastanja i zabilježena su saznanja o nasilnom ponašanju oca ovog dječaka. Naša pretpostavka je da je to uzrok njegovog ponašanja. Majka je pričala da kada sin vidi nasilno ponašanje njenog muža, ona se prisili i ubjeđuje dijete da to „tata radi iz ljubavi“.

PREPORUKE

- Uvesti integrisanu obuku za prepoznavanje nasilja i pomoć žrtvama nasilja u redovne nastavne programe škola i fakulteta zdravstvene struke, učiteljskih fakulteta, fakulteta za socijalni rad i drugih;
- Uspostaviti specijalizovane programe za obuku profesionalaca za otkrivanje i postupanje u slučaju nasilja nad djecom na lokalnom nivou;
- Osigurati u svim zdravstvenim ustanovama posebno opremljeni prostor za pregled djece, odvojeno od odraslih;
- Pri Centrima za zaštitu mentalnog zdravlja razviti posebne programe rehabilitacije i socijalne integracije za djecu žrtve nasilja;
- Otvoriti savjetovališta za djecu (pravilno odrastanje svakog djeteta) i posebnu pažnju posvetiti prevenciji nasilja nad djecom. Ovaj program treba da verifikuju sve ustanove i da se uspostave kriterijumi ko i na koji način može da realizuje ove aktivnosti na lokalnom nivou;
- U gradskim budžetima predvidjeti finansijska sredstva za pokrivanje troškova za rad savjetovališta i drugih preventivnih programa.

4. POSEBNE MJERE ZAŠTITE

Zaštita od mina

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, prilikom donošenja Odluke o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, koji se odnosi na angažovanje djece u oružanom sukobu, usvojilo je odredbe protokola u izvornom tekstu, bez stavljanja rezervi na pojedine odredbe, čime je potvrđeno opredjeljenje vlasti u Bosni i Hercegovini da osiguraju da osobe koje nisu navršile 18 godina ne podliježu obaveznoj regrutaciji u oružane snage.

Od strateških dokumenata u ovoj oblasti treba istaknuti Strategiju protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine 2009 – 2019. Strategija za pomoć žrtvama mina i drugog oružja istekla je 2008. godine, a nova nije donesena.

Edukaciju o opasnostima od mina realiziraju specijalizovane nevladine organizacije i Crveni krst samo u osnovnim školama. Za učenike osnovnih škola u Prijedoru Crveni krst i EUFOR vrši edukaciju iz programa „Pazi mine“, dok se u drugom polugodištu organizuje školsko i međuškolsko takmičenje. I u Srebrenici Crveni krst jednom godišnje organizuje kampanju za zaštitu djece od mina.

Međutim neki smatraju da:

„Veća je opasnost je od ručnog i zaostalog vojnog naoružanja koje se nalazi po kućama bez dovoljnog nadzora i djeci na dohvat ruke“, direktor osnovne škole iz Prijedora.

Ne postoje programi rehabilitacije djece, žrtava mina. U zemlji trenutno nisu organizovane javne kampanje za zaštitu djece od mina i drugog ubojitog oružja. Na lokalnom nivou ne vode se uvijek podaci o djeci žrtvama mina. Lokalne zajednice ne izdvajaju finansijska sredstva za pomoć djeci žrtvama mina i drugog oružja. U Doboju je u 2014. godini zabilježena jedna žrtva minsko-eksplozivnih sredstava. Kroz redovan „Rad policije u zajednici“ u Doboju se povremeno organizuju edukacije na temu zaštite djece od minsko-eksplozivnih sredstava.

U zemlji ne postoje podaci o eventualnom učešću djece na nekom od stranih ratišta.

U Odjeljenju civilne zaštite opštine Ključ vode se svi podaci o žrtvama mina, ali na sreću među njima nije bilo djece. Sve relevantne institucije za

zaštitu djece redovno učestvuju na svim informativno-edukativnim i promotivnim aktivnostima koje organizuje BH MAC, Federalna uprava civilne zaštite i odjeljenja civilne zaštite opštine Ključ i Crveni križ.

„Da prisustvovali smo tim predavanjima koja su organizovana u školama. Dobro je to da smo naučili kako izgledaju ta sredstva, na kojim mjestima u opštini Ključ ih još ima, i šta uraditi u slučaju da nađemo na njih“, učenik srednje škole iz Ključa.

U Livnu je policija uključena u javnu kampanju za zaštitu djece od mina i drugog oružja: OA PAZI MINE. Posljednje četiri godine nema evidentiranih slučajeva djece uključene u oružane sukobe ili odvedene na strana ratišta, kao ni zabilježenih slučajeva djece žrtava minsko-eksplozivnih sredstava i drugih vrsta oružja.

Zaštita od seksualnog iskorištavanja

Pravnu osnovu za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja u Bosni i Hercegovini čine: Konvencija o pravima djeteta, Alternativni protokol uz konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji, Haška konvencija 28 o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta, Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje konvencija UN protiv trans nacionalnog organizovanog kriminala, Palermo, Lanzarote konvencija 2002; kao i niz zakona na entitetskom nivou kao što su: Krivični zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, Zakon o raseljenim licima, izbjeglicama i povratnicima Republike Srpske, Zakon o radu Republike Srpske, Zakon o krivičnom postupku RS, Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS, Zakon o prekršajima RS, Zakon o javnom redu i miruRS, Zakon o dječijoj zaštiti RS, Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS, Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u RS.

Ne postoji nacionalni plan akcije za zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja. Akcionim planom za djecu Bosne i Hercegovine 2015 - 2020. regulisana su i ova pitanja.

U obrazovnim ustanovama se ne provodi organizovana i kontinuirana edukacija djece o rizicima od seksualnog iskorištavanja. Najveća pažnja posvećuje se edukaciji o zaštiti od komunikacionih tehnologija. Onlajn

sigurnosti je obavezna komponenta redovnog nastavnog plana i programa u okviru predmeta Informatika

Tako se u školama Brčko distrikta redovno održava edukacija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja kroz časove odjeljenske zajednice, kao i u sklopu informatike, demokratije i ljudskih prava. Policija Distrikta realizuje minimalno jedno predavanje godišnje za sve učenike, a posebnu pažnju posvećuju problematici maloljetničke pornografije. U Brčkom nije organizovana ni jedna javna kampanja za podizanje svijesti o seksualnom zlostavljanju djece. Iz razgovora sa djecom na temu „onlajn sigurnosti“ uočeno je da je veliki problem sama činjenica da roditelji ne mogu da kontrolišu vrijeme i aktivnosti djece na internetu zbog nepoznavanja opasnosti koje vrebaju i da, paralelno sa edukacijom djece, treba da ide i edukacija roditelja. Evidentno je da postoji nedovoljno razvijen nivo znanja o seksualnom iskorištavanju djece kod roditelja, prosvjetnih radnika, radnika zdravstva i sl., čime su djeca dodatno izložena opasnosti. Postojeći sistemi obuke su izolovani i baziraju se na ličnom interesovanju pojedinca o bitnosti obuke na ovu temu.

„Ja se do sada nisam sreća sa nekim programom edukacije, ne samo kad je u pitanju seksualno iskoristavanje djece već i inače, kako prepoznati, kako se boriti protiv toga i kako pomoći svom djetetu. Izgleda da to niko ne radi, a ima krivice i kod roditelja jer je takvo vrijeme da mi danas nemamo vremena za svoju djecu.“, roditelj iz Doboja.

U protekle četiri godine uposlenici Policijske uprave Tuzla nisu pohađali obuku u vezi sprečavanja zloupotrebe djece od seksualnog iskorištavanja u komercijalne svrhe.

U sarajevskim osnovnim školama edukacija o „onlajn sigurnosti“ nije obavezna komponentna u sklopu redovnog nastavnog plana i programa u okviru predmeta Informatika za učenike osnovne škole. Učenici srednjih škola su imali ovu edukaciju na časovima odjeljenskih zajednica.

U Prijedoru nije zabilježena kampanja ovog tipa.

Roditelji djece sa smetnjama u razvoju u Srebrenici su izjavili da su prisustvovali na edukativnim radionicama prevencije nasilja i kako prepoznati nasilje u njihovom Dnevnom Centru u Potočarima. Naveli su da u udruženju „Leptir“ imaju uslugu savjetovališta za djecu i mlade, kao i za roditelje, tako da mogu uvijek da se posvjetuju.

Na nivou Bosne i Hercegovine, niti na entitetskim nivoima, ne postoje posebni mehanizmi za postupanje u slučaju seksualnog nasilja nad djecom. U lokalnim zajednicama koje pripadaju Republici Srpskoj koriste se

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece. Ista je situacija i sa Brčko distriktom. U lokalnim zajednicama koje se nalaze u Federaciji Bosne i Hercegovine, koriste se postojeće procedure koje su donesene na nivou kantona. U Brčko distriktu potpisan je *Protokol o saradnji u pružanju podrške svjedocima* koji su zaključile pravosudne institucije i policija.

Pravilo tajnosti za profesionalce koji rade sa djecom žrtvama seksualnog iskorištavanja ili za koje se sumnja da su žrtve, regulisano je: Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku; Pravilnikom o uslovima, načinu i postupku obrade tajnih podataka u tužilaštvima; i Zakonom o zaštiti ličnih podataka u policiji.

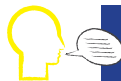
U zdravstvu su to protokoli o pregledu, tretmanu, rehabilitaciji i praćenju stanja djece žrtva seksualne zloupotrebe, koje je propisalo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

U Kantonalnom sudu i tužilaštvu Sarajeva, koristi se: Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku; Zakon o zaštiti ličnih podataka; Zakon o slobodi pristupa informacijama; Etički kodeks za državne službenike u FBiH; kao i Pravilnik Odjela za podršku svjedocima Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo.

Slična je situacija i u sudovima i tužilaštvima u svim drugim sredinama, koje su bile uključene u monitoring.

U Livnu se primjenjuje Pravilnik o tajnosti za profesionalce koji su u kontaktu sa djecom koje su žrtve seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe ili za koje se sumnja da su žrtve, a tu je i Interni etički kodeks MUP-a.

Ni u jednoj od jedanaest lokalnih zajednica nije izrečena neka od sigurnosnih mjera uz kaznu izrečenu osuđenim licima za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom.

„Nevladine organizacije nemaju dovoljno kapaciteta, ni ljudskih ni finansijskih, kako bi se uhvatile u koštac sa ovom veoma složenom problematikom. Mi možemo raditi malo preventivno, plasirati info i promotivno-edukativni materijal, ali raditi na otkrivanju, sankcionisanju, i iskorjenjivanju, mogu samo profesionalci u institucijama“, predstavnica Omladinskog centra „Kosmos“, Ključ.

Djeca žrtve seksualnog nasilja i njihovi roditelji u Ključu mogu dobiti besplatnu pravnu pomoć.

„U prvih sedam mjeseci tekuće godine evidentiran su za područje opštine Ključ obraćanja dvoje roditelja i dva djeteta. Ova obraćanja su

se odnosila na različite vrste postupaka: parnični, vanparnični, izvršni“, uposlenik u Zavodu za besplatno pravnu pomoć, Bihać.

Tabela 3. Broj prijavljenih sumnji na seksualno nasilje

Lokalna zajednica	IZVORI PRIJAVE						Broj prijava od 2013. do 2016
	Policija, škola, zdr. NVO, žrtva i porodica, anonimno	C S R	Zdravstvene ustanove	N V O	Žrtva i porodica žrtve	Anonimno	
Sarajevo	80						80
Brčko	10	2	4		13		29
Livno		1			1		2
Srebrenica		1			2		3
Trebinje	1	1	1		3	1	
Tuzla							246
Ključ	52						52
Višegrad							

Djeca žrtve seksualnog nasilja i maloljetni svjedoci se, uglavnom, saslušavaju u posebno opremljenim prostorijama. U Brčko distriktu u osnovnom sudu postoji posebno opremljena prostorija za ispitivanje djece žrtava seksualnog nasilja. U Doboju policija nema posebnu prostoriju za saslušanje maloljetnika. Naime, imali su je, ali je devastirana u poplavi 2014. godine i nikada nije sanirana. Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona ima posebnu prostoriju za saslušanje djece, koja se nalazi u službenim prostorijama policijske uprave Tuzla - odjeljenje kriminalističke policije i opremljena je u skladu sa zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Kantonalni sud i tužilaštvo, kao i policija u Sarajevu, imaju posebno opremljenu prostoriju za saslušanje maloljetnika. Osnovni sud u Višegradu ima posebnu prostoriju za saslušanje djece, ali nemaju podršku psihologa, tako da se djeca saslušavaju u Okružnom sudu Istočno Sarajevo. Policija u Livnu nema posebnu prostoriju za saslušanje maloljetnika. Policijska stanica u Ključu nema posebnu prostoriju za saslušanje maloljetnika, ali se djeca upućuju u kantonalni sud koji ima posebno opremljenu prostoriju i zaposlenog psihologa.

Dobijeni podaci upućuju da se i u svim ostalim lokalnim zajednicama djeca žrtve seksualnog nasilja i njihovi roditelji/staratelji informišu o pravima

i obavezama tokom istražnog i sudskog postupka, te o uslugama koje im stoje na raspolaganju u toku postupka. Djetetu se imenuje advokat branilac koji ima certifikat branioca maloljetnika.

Institucije distrikta imaju razvijene mehanizme putem kojih se djeca žrtve seksualnog nasilja i njihovi roditelji/staratelji obavješavaju o pravima i obavezama tokom istražnog i sudskog postupka, kao i uslugama koje im stoje na raspolaganju tokom postupka. Ove informacije daju službenih lica sa ciljem postizanja što veće zaštite djece u cjelokupnom procesu.

U Kantonalnom sudu u Sarajevu djecu žrtve seksualnog nasilja i njihove roditelje/staratelje pored tih obavještenja informišu i preko flajera i brošura.

Što se tiče stručnih kadrova koji pružaju podršku djeci žrtvama u toku postupka, situacija se razlikuje od sredine do sredine.

Sud u Višegradu nema zaposlenog socijalnog radnika ili psihologa, ali koriste usluge socijalnog radnika iz Centra za socijalni Višegrad ili centara za socijalni rad drugih opština koje pokriva sud (Rogatica, Rudo, Novo Goražde i Čajniče) u zavisnosti iz koje opštine dolazi dijete.

Sud i policija u Brčko distriktu imaju zaposlenog psihologa koji prisustvuje ispitivanju djece i pruža psihološku podršku tokom postupka. Na osnovu Protokola o saradnji u pružanju podrške svjedocima, koji su zaključile pravosudne institucije i policija, tužilaštvo za ove potrebe koristi psihologa zaposlenog u policiji.

U dobojskoj policiji nemaju zaposlenog psihologa.

Policija i pravosudne institucije u Tuzli nemaju zaposlenog psihologa koji bi pružao podršku djeci žrtvama nasilja.

Kantonalni sud Sarajevo ima posebno zaposleno lice, socijalnog radnika koji prisustvuje radnjama ispitavanja djece i pruža podršku tokom postupka. Tužilaštvo ima zaposlenog psihologa koji je obavezno prisutan tokom saslušanja djece u krivičnom postupku.

U sudu u Livnu nemaju posebno stručno lice, već koriste usluge Centra za socijalni rad.

Iako Smjernice za postupanje u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece određuju ko šta treba da radi kako bi spriječio ili sankcionisao nasilje nad djecom u životu se dešavaju takvi slučajevi da se djetetu, pored nasilja koje je doživjelo, ne vjeruje, da se vrši pritisak, da djetete bude stigmatizirano i sl.

To potvrđuje slučaj iz osnovnog suda iz Višegrada kada je djevojčica prijavila pedagogu škole da ju je nastavnik seksualno uznemiravao.

Direktor i pedagog škole su vršili pritisak na djevojčicu i njene roditelje da se ne prijavljuje slučaj, da se radi o „uglednom“ nastavniku, da će škola doći na loš glas, da će djevojčica biti „obilježena“ u maloj i tradicionalnoj sredini. Roditelji i djevojčica su ipak prijavili slučaj. Sam proces na sudu je za dijete bio traumatičan, jer su je advokati nastavnika optužili da mijenja iskaz a sudija je u jednom trenutku prokomentarisao: „Pa i nije je napastvovao, samo je malo dirao po grudima i krenuo dalje“. Ovakvi slučajevi obeshrabruju i sigurno doprinose da se seksualno nasilje nad djecom uvijek ne prijavljuje. Ako se žrtva odluči da zataji seksualno nasilje, profesionalci koji rade u ustanovama sa djecom to ne smiju ni pod kakvim okolnostima.

Psihosocijalna rehabilitacija za djecu žrtve seksualnog nasilja u Brčkom se realizuje u Centru za mentalno zdravlje, ne kao poseban program nego u vidu individualnih planova za svako dijete. Centar nema dovoljno kapaciteta za rad sa djecom žrtvama seksualnog nasilja. Ista je stvar i u drugim sredinama u kojima postoje centri za zaštitu mentalnog zdravlja. Brčko distrikt ne vodi posebnu evidenciju u matičnom uredu o dozvoljenim bračnim zajednicama sa maloljetnikom, ali poznati su podaci da je u protekle četiri godine Pododjeljenje za socijalnu zaštitu uputilo šest mišljenja sudu u smislu opravdanosti braka sa maloljetnikom.

U Brčko distriktu u posljednje četiri godine evidentirano pet slučajeva krivičnog djela vanbračna zajednica sa maloljetnim licem. U svim slučajevima, izvršilac je bio stariji od pet godina od maloljetnika.

Prema podacima Policijska uprava Tuzla registrovano je u periodu od 2013. do 2016. godine, 43 slučaja vanbračne zajednice sa maloljetnim licem.

Ni u jednom mjestu gdje je proveden monitoring ne postoji sigurna kuća, ali kada je potrebno, koristi se usluge jedne od šest sigurnih kuća u Bosni i Hercegovini.

Tabela 4. Broj krivičnih djela protiv polnog integriteta u kojima su oštećena djeca

LOKALNA ZAJEDNICA	Broj krivičnih djela protiv polnog integriteta u kojima su oštećena djeca				UKUPNO
	2013.	2014.	2015.	2016.	
Brčko	3	4	10	1	18
Tuzla	13	15	22	20	70
Doboj	2	9	6	3	20

Sarajevo	2	2	5	6	15
Livno	1		1		2
Srebrenica		1	2		3
Trebinje	1	2	2	2	7
Ključ					4
Višegrad					2

Podaci o maloljetničkim trudnoćama kao posljedica seksualnog nasilja ne vode se ni u jednoj lokalnoj zajednici gdje je rađen monitoring. Ipak u Tužilaštvu Brčko distrikta, iako ne postoji posebna evidencija, ističu da je u toku 2017. godine evidentiran jedan slučaj trudnoće koja je posljedica krivičnog djela. U Livnu su u toku u 2016. godine zabilježena dva slučaja oduzimanja roditeljstva zbog počinjenog djela seksualnog nasilja nad djetetom, odnosno zbog zanemarivanja djeteta.

U ostalim zajednicama nije zabilježen ni jedan slučaj oduzimanja roditeljskog prava zbog seksualnog nasilja nad djecom.

Ni u jednoj lokalnoj zajednici ne postoji mehanizam nadgledanja osuđenih lica za krivično djelo seksualnog nasilja nad djecom, kao ni poseban program rehabilitacije počinioca seksualnog nasilja nad djecom.

Djeca žrtve seksualnog nasilja pravo na psihosocijalnu pomoć ostvaruju kroz centre za mentalno zdravlje, ali kao individualni tretman.

U svim zajednicama je djeci, žrtvama seksualnog nasilja, dostupna besplatna pravna pomoć.

Poseban fond za pomoć djeci žrtvama seksualnog nasilja nije formiran ni u jednoj zajednici u kojoj je rađen monitoring.

Pri sudu u distriktu postoji sudska praksa da se tokom krivičnog postupka u slučajevima seksualnog nasilja i zloupotrebe nad djecom postavlja imovinsko-pravni zahtjev (odšteta). Svjedoci u krivičnim postupcima koji su pretrpjeli gubitak, povredu ili štetu zbog nekog izvršenog krivičnog djela imaju pravo na naknadu štete. Broj slučajeva je nepoznat.

I u drugim sredinama razvijena je ova praksa.

Nisu poznati podaci o sigurnosnim mjerama koje su, uz kaznu, izrečene osuđenim licima za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom, kao što su: obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od zavisnosti, zabrana vršenja poziva, djelatnosti, aktivnosti ili funkcije.

Evidencija o broju prijavljenih maloljetničkih brakova za distrikt se ne vodi. Postoji jedinstvena evidencija pri matičnom uredu, koja ne omogućava uvid koliko se od ukupno sklopljenih brakova u toku godine odnosi na maloljetničke brakove. Centri za socijalni rad vode evidenciju o davanju mišljenja za sklapanje braka sa maloljetnim licima.

U Kantonu Sarajevu je u periodu od 2013. do 2016. godine evidentirano 11 maloljetnih brakova. Za ostale zajednice nismo dobili podatke.

Zaštita djece od otmice i trgovine

Trgovina ljudima je u nadležnosti sudova i tužilaštva na državnom i entitetskom nivou. Ovi se problemi ne rješavaju na lokalnom nivou, pa je bilo teško doći do podataka vezanih za ovu vrstu nasilja nad djecom.

Strateški dokument na nivou države iz ove oblasti je Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period od 2016. do 2019. godine. Na nivou Bosne i Hercegovine Ministarstvo sigurnosti je propisalo hodogram za postupanje u slučajevima trgovine ljudima. Mehanizam za prikupljanje podataka propisalo je Ministarstvo sigurnosti i SIPA, a podaci o otmici i trgovini djecom dostavljaju se ovim institucijama.

Ni u jednoj zajednici u kojoj je rađen monitoring, nije zabilježen ni jedan slučaj otmice djeteta. Na nivou BiH postoji SOS linija za pomoć i prijavu zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija.

Što se tiče broja djece žrtava trgovine ljudima u periodu 2013-2016, u Brčko distriktu zabilježena su dva slučaja, i to jedan dječak i jedna djevojčica.

Kroz edukaciju o onlajn sigurnosti, djeca se u školama edukuju o opasnostima trgovine ljudima. U Tuzlanskom kantonu je donesen Akcioni plan borbe protiv trgovine ljudima 2016-2019. godine, a predstavnici policije u Regionalnom monitoring timu za borbu protiv trgovine ljudima realizuje planirane aktivnosti iz ovog akcionog plana.

Edukaciju o borbi protiv trgovine djecom ne organizuje se kao zaseban vid obuke, već kao sastavni dio programa za suzbijanje trgovine ljudima. Iz Tuzlanskog kantona edukaciju je prošlo 35 policijskih službenika.

U Prijedoru sve ključne institucije imaju bar po jednu obučenu osobu za identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima, jedino Centar za socijalni rad ima dvije osobe. Specijalističku obuku za identificiranje djece žrtava trgovine ljudima u Sarajevu je prošlo troje tužilaca. U trebinjskom sudu obuku koja je odnosi na djecu žrtve trgovine ljudima prošlo je dvoje sudija

U Sarajevu postoji SOS telefonska linija za pomoć i prijavu zloupotrebe djece (broj 1265).

U Brčko distriktu se primjenjuje propisani hodogram za postupanja u slučajevima trgovine ljudima, kao i Protokol o međusektorskoj saradnji institucija u procesu zaštite žrtava trgovine ljudima.

U svim sredinama gdje je rađen monitoring koriste se Smjernice za zaštitu ličnih podataka djece žrtava i svjedoka trgovine ljudima, a koriste ih policija, socijalne i zdravstvene službe, sigurne kuće i drugi akteri u zajednici koji se sreću sa žrtvama trgovine ljudima.

Ni u jednoj zajednici ne postoji poseban budžet za programe podrške žrtvama na lokalnom nivou, kao ni SOS linije za pomoć i prijavu zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija.

Što se tiče usluga za djecu žrtve trgovine ljudima u Brčko distriktu trenutno radi Dnevni cenar za djecu koja rade i/ili žive na ulici u okviru Omladinskog centra „Vermont“.

Zaštita od mučenja ili drugih okrutnih ili ponižavajućih postupaka i kazni, od nezakonitog ili proizvoljnog hapšenja i lišavanja slobode

Prema djeci koja su došla u sukob sa zakonom postupa se u skladu odredbama Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku i u skladu sa strukovnim etičkim kodeksima kojima se reguliše poštivanje psihičkog i fizičkog integriteta djeteta u svim postupcima i radnjama pravne zaštite.

Lokalne zajednice, obuhvaćene monitoringom, nemaju u svojim sredinama specijalne ustanove za djecu bez roditeljskog staranja, dnevne centara za djecu koja rade na ulici, disciplinske centre, vaspitno-popravne zavode, maloljetničke zatvore i ostale servise za djecu u riziku. Ako se izuzme Sarajevo, djeca koja imaju potrebu za nekim od pobrojanih vidova zaštite smještaju se u ustanove u drugim gradovima, a matična opština je dužna da plaća te usluge.

Maloljetnički pritvor

Osnovni sud Srebrenica je u 2015. godini izrekao mjeru pritvora za jednog maloljetnika. Mjera je izvršena u Vaspitno-popravnom domu Tunjice – Banja Luka. Prema dobijenim podacima u Trebinju u posljednje četiri godine nije zabilježen ni jedan slučaj maloljetničkog pritvora. U Brčko distriktu je u periodu od 2013. do 2016. izrečeno sedam zatvorskih mjera za maloljetnike. Prema podacima prikupljenim u Kantonu Sarajevo, mjere pritvora maloljetnika u periodu od 2013. do 2016. su izrečene u 219 slučajeva. U Višegradu nije zabilježena nijedna mjera maloljetničkog pritvora ili maloljetničkog zatvora.

Broj alternativnih mjera

Prema podacima dobijenim od Centra za socijalni rad u Prijedoru, do sada su izrečene četiri alternativne mjere, i to dva izvinjenja, jedna naknada štete i jedno savjetovanje za mlade. U ovom gradu u toku su aktivnosti na izradi lista poslodavaca od javnog interesa sa kojima će biti potpisani ugovori o provođenju alternativne mjere rada za opšte dobro i uključivanje u društveno-koristan rad. U Trebinju nije izrečena ni jedna alternativna mjera.

U Brčko distriktu u posljednje četiri godine izrečene su sledeće mjere prema maloljetnicima:

- Mjera upozorenja - tri slučaja u 2015. godini;
- Mjera pojačanog nadzora - 30 slučajeva;
- Broj mjera bezbjednosti prema maloljetnicima je za protekle 4 godine izrečena u 4 slučaja.

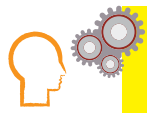
Osnovni sud u Višegradu izrekao u periodu od 2013. do 2016. godine 13 mjera upozorenja i četiri mjere pojačanog nadzora.

Na osnovu podataka Kantonalnog suda u Sarajevu, u posljednje četiri godine izrečene su sljedeće alternativne mjere za maloljetnike koji su došli u sukob sa zakonom:

- Pojačan nadzor Centra - 160
- Upućivanje u disciplinski/vaspitni centar -145
- Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja i staratelja - 74
- Upućivanje u vaspitnu ustanovu - 35
- Sudski ukor - 22

Ni u jednoj od jedanaest lokalnih zajednica ne postoji lista poslodavaca od javnog interesa sa kojima su potpisani ugovori o provođenju alternativne mjere rada za opšte dobro.

PREPORUKE

-
- Razviti sistem specijalne obuke za identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima koja uključuje sudije i tužioce, policiju, graničnu policiju, socijalne i zdravstvene radnike, osoblje nevladinih organizacija aktivnih na područjima kao što su migracije, izbjeglice, ranjive grupe;
  - Formirati poseban budžet za programe podrške djeci žrtvama na lokalnom nivou;
  - Razviti poseban protokol/uputstvo kojim se reguliše poštivanje psihičkog i fizičkog integriteta djeteta u svim postupcima i radnjama pravne zaštite;
  - Razviti usluge za djecu žrtve trgovine ljudima: smještaj, liječenje, nastavak školovanja i reintegracije;
  - Razvijati sistem alternativnih mjera za djecu u sukobu sa zakonom.

